

# Lainoja ja lainakerrostumia

## *Jorma Koivulehto*

### 1 *siula*, itämurt. *sikla*

1.1 *siula*, itämurteiden asussa *sikla* on vanha kalastustermi, jota ei yleiskielessä enää juuri tunneta. Suomen kielen etymologinen sanakirja (SKES) esittelee sanan murteissa tavattavaa käyttöä seuraavasti:

*siula* 'nuotan sivuverkko, nuotan sivuverkon uloin verkkopala l. havas (sav.- ja kaakk.-murt. [ohella *sikla*, josta ks. alemm.], Kaakk.- ja L.-Häme, K.- ja P.-Pohjanm., Peräp., Länsip., [harv.]: Et.-Pohjanm., L.-Satak., Vars.-Suomi); verkon sivussa (Kalaj.) t. päässä (Luv.) oleva paula; verkon alkunuora, nuotan ja kulteen pauloista lähtevä köysi (paikoin länsi- ja itämurt.); matalassa rantavedessä oleva kalapato (Utaj.), karsinapadon varsi (Rov.), padon ulommainen pää (Terv.); poroaitaukseen johtava sivuaita (Kuusamo, Pos., Peräp., Tornionjokilaakso); leikkattavan viljapellon etenevä kärki (Äänek.); sivu, reuna (haan, uunin, maailman jne.; Harlu, Lemi, Valk., Iitti, Oriv., Kong., Äänek., Laih., Pello, Terv.), kulma, nurkka (Sotk.)',  
*sikla* 'nuotan uloin harva verkko, verkon pää, yläpaulan jatke, siderihma, jolla nuotan t. verkon havas yhdistetään paulaan (paikoin kaakk.- ja sav.-murt. [vars. P.-Karj.]); rakenteilla olevan aidan keskentekoinen osa (Kesäl.)'

*Siula* on siis kalastusterminä varsinkin 'nuotan sivuverkko' mutta sen ohella 'nuotan, verkon paula tai paulan jatke, köysi'. Lönnrot selittää sanan seuraavasti: 'den yttre utskjutande delen af ngt; yttre stängselgrenarne på hvardera sidan om en rengård', *verkon s.* 'nätteln'; *nuotan s.* 'notarm'; *rysän s.* 'yttre delen af en ryssja'; *venheen s.* 'reling' (viimeksi mainittu käyttö, jota nykymurteet eivät näköjään tunne, esiintyy jo Renvallilla ja Gananderilla).

Sana tunnetaan lisäksi vain karjala-aunuksesta ja lyydistä: karj. *sikla*, *-gl-*, *-gn-*, *sikla*, aun. *siglu*, *-n-*, *sigau* 'verkon t. nuotan pää, nuotan kummankin puoliskon viimeinen verkko, nuottaverkon etuosa, kohta, jossa yläpaula t. sen jatko yhtyy nuottaverkkoon', lyyd. *šign* 'nuotan *siula*'.

1.2 *Siulalle* esitti nuori E. A. Tunkelo aikoinaan germaanisen etymologian

(Tunkelo 1906 s. 1—6): originaalina olisi sana, jolla germ. kielissä on merkitys 'purje' ja jonka normaali kgerm. tai kskand. rekonstruktio on \**se gla-*: mnorj. *segl* jne. Suomen sana vaatii kuitenkin germaaniseksi lähtöasuksi *i*:llistä asua \**si gla-*, ja tästä Tunkelokin lähtee. Hänen selityksensä mukaan asu on joko goottilaisperäinen (gootissa  $e > i$ ) tai sitten jonkinlainen analogia-asu, koska sanalla on  $e > i$  -kehitykseen joutuneita johdoksia: mnorj. *sigla* 'masto' (< \**sigliōn* < \**segliōn*) jne.

Ei päästäne mihinkään siitä, että selitys on nimenomaan semanttisesti väkiväinen. Vaikka lähdeäisiinkin siitä kai mahdollisesta mutta ei suinkaan varmasta tulkinnasta — johon Tunkelokin tukeutuu —, että kyseinen pelkästään germaaninen sana olisi alun perin merkinnyt \*'irti leikattua (kangaskappaletta)', siis johdos ieur. juuresta \**sek-* 'leikata', on tästäkin vielä matkaa nuotan harvaan havaskudokseen tai nuotan paulaan.<sup>1</sup> SKES onkin suhtautunut selitykseen varauksin. Lainalta *siula* kuitenkin näyttää jo fonotaktiselta kannalta: /-kl-/sekvenssin sisältävät vanhat sanat, nimenomaan kulttuurisanat, ovat jo lähes järkiään osoittautuneet lainoiksi: *kaula, naula, neula, seula, taula, vaula* jne. Semantiikka viittaa samaan suuntaan: verkko- ja nuottatermit ovat usein lainoja.

1.3 Sana on näköjään balttilaista perua; baltista nimittäin löytyy sana, joka äänneellisesti ja semanttisesti moitteitta soveltuu originaaliksi. Sitä edustaa liettuan (mask.) *tiñklas*, jolle Fraenkelin etymologinen sanakirja antaa merkitykset 'verkko, kalastusverkko, sadin, paula, katuverkko' ('Netz, Fischernetz, Falle, Schlinge, Strassennetz'). Nesselmannin vanha sanakirja (1850) selittää sanan 'Fischernetz, besonders das grosse vielklaftrige Zuggarn, die Fischwate', siis 'kalastusverkko, varsinkin suuri monta syltä pitkä vedettävä verkko, (vata)nuotta' (s. 105—106). Sama sana on latvian *tīkls* 'verkko' ('Setznetz', Fraenkel, Mühlenbach — Enzelin), muinaispreussista on kirjattu *sasin-tinklo* 'jänisverkko' ('Hasengarn' Fraenkel: Elbinger Vocabular; siis ilmeisesti feminiini: Stang 1966 s. 197). (Kanta)balttilainen vartalo on siis mask. \**tinkla-* (fem. \**tinklā-*). Kyseessä on instrumentaalilla suffiksilla *-kla-* = ieur. *-tlo-* (fem. *-tlā-*) muodostettu katoasteinen johdos ieur. juuresta \**ten-* 'venyttää, vetää, jännittää' (Fraenkel; IEW s. 1065; katoaste ieur. \**tn* > baltin \**tin-*).

Samaan ieur. *ten-*pesyeeseen kuuluu venäjän *tenëto* '(lintu)verkko, metsästysverkko' ja sloveenin *tenët* 'nuotan harva sivuverkko = siula' ('hintere, gross-maschige Wand am Zugnetz'), edelleen mm. lat. *tenuis* 'linnun paula' (Fraen-

<sup>1</sup> Tunkelo vetoaa lisäksi mm. Lönrotilla esiintyvään sanaan *siulu* 'flik, bit, lapp', jota SKES ei mainitse: sanaa vastaisi vir. *siil*, gen. *siilu* 'kaistale': 'Zipfel, schmaler Streifen, eingesetzter Keil zwischen zwei Nähten, bunter Einsatz, Zwickel, Rockschooss, ein Theil am Netzsacke (an dem einen Ende dicht-, an dem anderen undicht-maschig)': < \**siklu*, joka olisi myös germ. laina (Tunkelo 1906 s. 4): vrt. vir. *käila-siil* 'Fockseigel' (Wiedemann). Vaikka tämä selitys olisi oikeakin, ei erikoismerkitys 'verkkosäkin kaistale' liity sekään kalastukseen; verkkosäkki on nim. kantokassi. Ja joka tapauksessa *siulu* on eri sana kuin *siula*. Vir. *sööluda, söölused* -sanoista ks. alaviite 2 s. 269.

kel). Myös skandinaavinen termi, ruotsin *teln* 'nuotan, verkon paula = aina, siula', siis sana, jolla Lönnrot selittää *siula*-sanaa, on tätä pesyettä: vrt. ruotsin murt. *tenel* jne. (Hellquist: germ. \**penula*-, \**penila*- < ieur. \**ten*-). Rinnalla on ollut Hjalmar Falkin mukaan myös sidevokaaliton asu germ. \**penlön*- > norj. murt. *tilna*, *tilla*, *tindla* 'kakkula-aisa' (Falk 1925 s. 130); merkityksen suhteen vrt. *nuotan aisa* 'nuotan siula' (Lönnrot s.v. *aisa*).

Semanttisesti baltin \**tinkla*-asu sopii siis originaaliksi mitä parhaiten, ja äänteellisessä suhteessa rinnastus noudattaa tunnettuja äännelakeja: baltin \**tinkla*- > (varhais)kantasuomen \**ti(η)kla* > myöhäiskantasuomen \**sikla*, josta länsimurteiden *siula*. *ti* > *si* -kehityksestä tarjooa balttilainen laina \**tilta* > *silta* tarkan paralleelin, senkin balttilaisessa originaalissa on näet sama katoasteeseen kehittynyt baltt. *i*: liett. *tiltas* (< ieur. \**tl-*). Kantasuomessa tapahtuneen nasaalin kadon suhteen vrt. *kattaa* < \**kantta*-. Sama nasaalin kato näkyy myös sm. *lahti*-sanassa, jonka Lauri Posti on hiljattain vakuuttavasti osoittanut lainaksi balttilaiselta taholta (vrt. liett. *lañktis* 'Haspel, Bügel', oik. 'taive, mutka'; samaan pesyeeseen kuuluu mm. latv. *luñka* 'merenlahti' (ks. Posti 1977 s. 267—268), edelleen myös *juhta*-sanassa (liett. *jungtas*).<sup>1</sup>

Merkillepantavaa on, että *siula* esiintyy vain Suomenlahden pohjoispuolella (SKES); tällainen levikki on myös balttilaislähtöisellä kalastustermillä *tuulas*, kuten yli kymmenellä muullakin tunnetulla balttilaislainalla (ks. Sammallahti 1977 s. 123). Sana on lainautunut (myöhemmin) Norjan-, Inarin-, koltan- ja Kildinin lappiin: lpN *siw'le* 'nuotan t. ajoverkon se pää, joka on lähinnä rantaa t. venettä' jne. (SKES).<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Vaikka balttilainen etymologia on sinänsä aivan ilmeinen, on ehkä silti juuri sen osoittamiseksi — vertailun vuoksi — tuotava esille seuraava ajatuskulku. Ajateltakoon, että germ. taholla on esiintynyt ikivanha sidevokaaliton asu \**penla*- (vrt. yllä \**penlön*, kohta 1.3). Nasaali + konsonanti -yhtymän edellä tapahtuu *e* > *i*: \**pinla*-. Tämä asu olisi varhaiskantasuomessa voitu substituoida asuun \**tiñkla*: *k* olisi lisätty helpottamaan ääntämistä; tästä taas *sikla*. Tämä germ. etymologia kuitenkin edellyttää, että ksm. *ti* > *si* olisi nuorempi ilmiö kuin germ. *e* > *i* nasaalin + konsonantin edellä, mikä tuntuu toistaiseksi oudolta, vaikka teoreettisesti onkin mahdollista, että muutos on osassa germ. aluetta hyvinkin vanha. Lisäksi pitäisi kai katsoa, että baltin sana olisi laina varhaiskantasuomesta (tai suoraan kantagermaanista), mikä taas olisi peräti väkinäistä, kun sillä kerran on luonteva omapohjainen etymologia. Germaanisen etymologian mahdollisuus näyttää siis balttilaisen etymologian rinnalla aivan epätodennäköiseltä, suorastaan mahdottomalta.

<sup>2</sup> Virosta kirjattu *söölune*, plur. *söölused* 'nuotan vetoköydet' (Wiedemann) ei voine kuulua tähän yhteyteen vaan lienee laina alasaksasta, vrt. keskialasaksan *sele* 'verkko' (Schiller — Lübben), nykyalasaksan murt. (Mecklenburg) *Säl*, plur. *Sälen* 'valjaat', mutta myös nuotanvetotermi: »bei der Wadenfischerei tragen die Fischer vor dem Bauch 'an einem Leibriemen ein Querholz —, daran ein Haken (de Selen) befestigt' ist. 'Denselben schlagen sie, rück- und wieder vorwärts schreitend, in immer entferntere Ösen des Flott- und Grundsimmis und ziehen so das mächtige Netzwerk aufs Trockene'.» (Wossidlo — Teuchert.) — Tunkelo mainitsee tämän lisäksi vielä vir. *sööluda* 'hin und her laufen, fliegen, in Bewegung sein', mutta tämä on selvästi = *sööluda* 'seuloa'; kuten Wiedemannin sana-artikkeli osoittaa, seulominen on edestakaista nopeata liikettä: vrt. liett. *krėsti* 'ravistaa, vapisuttaa' ~ *krėtalas* 'suuri seula' (Fraenkel s. 295) jne. Ks. myös *vauras*, kohta 8.3 (alaviite 1 s. 288).

2 *paula*, itämurt. *pakla*

2.1 Vanhoista *-kl*-yhtymän sisältäneistä suomessa esiintyvistä kulttuuri-sanoista on tietojeni mukaan vain *paula* osoittamatta lainaksi. On siis syytä tutkia, eikö sekin lopulta ole laina, varsinkin kun se myös semanttisesti edustaa sellaista juurimorfeemien ryhmää, jossa lainasanat ovat enemmänkin sääntö kuin poikkeus: mm. *ansa*, *hihna*, *lanka*, *lieka*, *nuora*, *naru*, *rihma*, (nuotan) *tauko* ja *vaula* ovat lainoja. Sana esiintyy kaikkialla itämerensuomessa: sm. *paula*, itämurt. *pakla* 'nuora, nauha (etenk. kiinnipitimenä, esim. jalkineissa: virsun, kengän *p.*); verkon t. nuotan aina l. reunanuora; lieka; ansa, permi', karj. *pakla*, *-g-* 'virsun, kengän t. verkon (tuohinen) paula; punottu nuora, lanka', aun. *paglu* 'virsun t. verkon paula; yönauha (hameessa, esiliinassa)'; lyyd., veps. *pagla* '(virsun) paula', vatj. *pagina* '(kengän) paula, nauha', vir. *pael* 'nauha, nuora, paula; vyö' (etelävir. *pagel*, *päl*), liiv. *pa'ggäl*, *pa'glâz* 'nauha, kengän-paula; köysi' (SKES:n mukaan).

2.2 Ehdotan *paulalle* germaanista etymologiaa. Germ. kielissä tavataan seuraava instrumentaalisella *-ila*-suffiksilla muodostettu johdos: muinaisyläs. *fezzil* 'vyö, side, miekankantovyö' (lat. 'balteus', Graff, DWb), kys. *vezzel* 'id., metsästyshaukan kiinnipitopaula' (Lexer), nykys. *Fessel* 'kahle' ('kahle'-merkitys on tarttumaa toisesta tähän sekaantuneesta sanasta kys. *fezzer*), anglos. *fetel* '(miekankanto)vyö' ('girdle, belt', Bosworth — Toller), mnorj. *fetill*, plur. *fattlar* 'side, kantoremmi (taakan, kilven yms.)' (de Vries; Fritzner: 'baand hvorefter man bærer noget over Axlen'), ruots. murt. plur. *fäslar*, *fätlar* 'kantositeet, remmit (esim. säkin, repun)' (Rietz) jne. Kaikki nämä muodot vastaavat kgerm. vartaloa \**fatila-*, joka on johdos juuresta germ. \**fat-* 'ottaa kiinni' = saks. *fassen* (vrt. IEW s. 790 jne.). Semanttiselta kannalta *pakla* sopii täysin tähän yhteyteen, vrt. varsinkin, että venäjän *pellá* 'ansa, paula' on todennäköisesti myöhäisempi laina samasta germ. sanasta (Vasmer); venäjämästä sana on tullut vielä suomeenkin: itämurt. *petla*, *petli* 'silmukka; ansa, permi; koiran kaulapanta' jne. (SKES). — Semantiikan kannalta vrt. vielä esim. sm. *lämsä* mm. 'ansan silmukka' = lyyd. *lämlš*, *-lšē* '(kontin, nahka-laukun, hameen) viileke, kannike' (SKES).

Germ. \**fatila-* asu ei kuitenkaan sidevokaalinsa *i*:n takia sovi *paulan* originaaliksi, odottaisimme näet suomessa asua \**pattila*, kuten germ. asua \**kattila*-vastaa sm. *kattila*. Mutta *kattila* onkin vasta roomalaisajan laina, sen ovat germaanitkin lainanneet puolestaan latinasta: < *catillus*. *Pakla* on varmaan-kin vanhempi sana. Instrumentaalisen *l*-suffiksin sidevokaalinen *-ila-* asu on vain variantti (derivaatti) sidevokaalittoman germ. *-la-* asun rinnalla (= ieur. *-lo-*, fem. *-lā-*), joka näkyy esim. sm. *vaula*-sanana germ. originaalissa \**waðla-* (ks. Koivulehto 1976 s. 258). Se kadotti jo varhain produktiivisuutensa, kun taas sidevokaaliset *-ila-*, *-ala-*, *-ula-* ovat säilyneet produktiivisina pidempään

(Meid 1967 s. 84—). Samasta juuresta voidaan germ. kielistä tavata sekä sidevokaalittomia että -vokaalisia johdoksia: esim. gootin *stikls* 'pikari' ja mys. *stehhal* id. edellyttävät germ. \**stikla*- asua, kun sen sijaan mnorj. *stikill* '(juomasarven) kärki' vastaa germ. asua \**stikila*-; goot. *sitts* = mys. *sezgal* 'istuin' < germ. \**setla* (Meid 1967 s. 85) ~ mnorj. *sjetull* 'penkki' (Jan de Vries) < germ. \**setula*-;<sup>1</sup> germ. \**penula* ~ \**penlōn*: ks. edeltä kohta 1.3.

On siis mahdollista olettaa varhainen germ. sidevokaaliton asu \**fatta*- (= ieur. \**pod+lo-*), josta ims. *pakla* voidaan tarkkaan johtaa. Germ. /-tl-/yhtymä olisi normaaliin tapaan substituoitu (varhais)kantasuomessa /-kl-/llä, koska /-tl-/yhtymää ei kielessä ollut eikä sitä opittu ääntämään. Vastaava substitutio esiintyy myös *neula*, *seula*, *vaula* ym. -sanoissa.

### 3 havas

3.1 *Siulan* käsittely nosti esiin termin *havas* 'pyydyskudos'. Termi eroaa verkosta siinä, että jälkimmäinen on kalastusterminä usein aivan tietyn pyydäksen, juuri verkon nimitys. *Havas* taas tarkoittaa verkkokudosta yleensä, ja siitä tehdään muitakin kalanpyydäksiä kuin verkkoja: nuotan sivuja, haaveja, lippoja, rysiä. Murteista on jonkin verran myös tietoja, joiden mukaan sana tarkoittaa nimenomaan haaveihin, rysiin, mertoihin, nuottiin käytettävää karkeahkoa pyydyskudosta, kun taas itse verkko on mm. *liinaa*: »Rysä ja haavi on havasta. Mene kutomaan verkon liinaa.» (Kokemäki.) (*havas*=) »kalanpyydäksen, niin kuin nuotan, rysän, merran ym. kudottu osa, liina. Verkkoa ei nimitetä hapaaksi, vaan sen kudottua osaa yksistään tarkoittaen sanotaan sitä verkon liinaksi.» (Kuhmalahti, S. E. Salminen 1900, SMS; vrt. myös Vento 1964 s. 24.) Sanan levikkialue käsittää lähinnä Kokemäen- ja Kymijoen — Päijänteen vesistöalueet (Vento 1964 s. 22). — Sana on jo Jusleniuksella: *hawas*, *-apan* 'rete/nät, notstykke'.

3.2 *Havas*, gen. *hapaan* on *as*-vartalo, jolle ei ole esitettävissä kantasanaa. Tällaisten sanojen enemmistö on jo osoitettu lainoiksi, ja laina *havaskin* selvästi on. Originaaliksi sopii näet se germaaninen, vain skand. kielistä todettu sana, jota edustavat mm. muinaisnorjan *háfr* 'haavi; rysä' ('Haav; Ruse', Fritzner, Torp), nykynorjan murteiden *haav* 'haavi; rysä' ('redskap til at ta op smaa fisk med'; 'ruse' Torp), muinaisruotsin *häv*-, nykyruotsin *häv* 'haavi' (Hellquist). Sanan ensi tavussa on ieur., kgerm. foneemi /ē/, joka jo varhain on avartunut *ā*:ksi pohjois- ja länsigerm. alueella. Kantaskandinaavinen yksikön nominatiivi

<sup>1</sup> Etymologiset sanakirjat ovat tämän *set(u)la*-sanan suhteen epätarkkoja. Muinaisnorjan *sjetull* vastaa äänneilallisesti kuitenkin vain \**setula*-asua (»u-Brechung») ja gootin *sitts* taas vain \**setla*-asua.

on siis \**hāba-z.*<sup>1</sup> Originaalin pitkää /ā/:ta vastaa näin suomen lyhyt /a/; tällaista kvantiteettisuhdetta tavataan lainoissa nimenomaan väljillä ja suppeilla vokaaleilla. Sama germ., kskand. /ā/ esiintyy sm. *maljan*, *lahon* ja *pahan* (ks. kohta 4.2) germ. originaaleissa, ja pitkä vokaalifoneemi on ollut myös niiden germ. sanojen ensi tavussa, joista on saatu sm. *pino*, *rikas*, *runo* (ks. esim. SKES). Pitkä ā:han ei foneemina yleensääkään ole kovin vanha kantasuomessa (vrt. Erkki Itkonen 1977 s. 7), ja vaikka se lainausaikana jo olisikin kuulunut foneemisysteemiin, sen distribuutio on silti voinut olla rajallinen. On sitä paitsi huomattava, että kvantiteetti fonologisena käsitteenä on kielen sisäinen asia: germ. /ā/ oli germaanin systeemissä pitkä, ts. se oli eri foneemi kuin /a/; miten kantasuomalainen sen reaalistumisarvon kuuli ja mihin omaan foneemiinsa hän sen kulloinkin lähinnä identifioi, on periaatteessa eri asia.

Semanttisesti sm. sana on hyvin lähellä germ.-skand. sanan todettuja merkityksiä 'haavi' ja 'rysä', onhan *havas* juuri pyydyskudosta, jota haaviin ja rysään tarvitaan, siis niiden olennainen pyytävä osa. Lisäksi germ. sanan oma etymologia sopii juuri tähän suomen 'pyydyskudoksen' merkitykseen, sillä se johdetaan ieur. juuresta \**kap-/kēp-* 'ottaa kiinni' = lat. *capio*, *cēpi* 'ottaa kiinni, pyydystää' = germ. \**hafja-* > ruots. *håva*, saks. *heben* 'nostaa' (Hellquist, IEW s. 528). Sanan johtosuhteeseen perustuvaksi alkumerkitykseksi on siksi jo vanhastaan esitetty \*'ngt varmed man lyfter upp 1. fångar', 'jotain millä nostetaan ylös tai pyydystetään' (SAOB). Kun sanan ablautaste ja koko johtamistapa edellyttävät, että se on jo esigermaanisena aikana muodostettu (kyseistä ablautastetta, ieur. \**kēp-*, ei germ. verbillä enää tavata), on perusteltua lähteä juuri 'nostamista' vanhemmasta merkityksestä 'pyydystää', eli päädyimme nimenomaan merkitykseen \*'pyydys(kudos)'. On helppo ymmärtää, että tämä merkitys reaalistuu myöhemmin sekä 'rysänä' että 'haavina': kumpikin on *havasta*.

*Havas* on lainattu suomeen ksm. *š* > *h* ja germ. *ē* > *ā* -muutosten jälkeen, eli se on tyypillinen ns. kskand. laina. Myöhempi laina muinaisruotsista on tietenkin *haavi*.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Varhaisimmissakin skand. riimukirjoituksissa näkyy jo muutos *ē* > *ā*: niissä /ā/ merkitään samalla riimulla kuin lyhyt /a/ (jo 200-luvulla jKr.). — Kantaskandinaavitermin tilalla käytetään uusimmassa tutkimuksessa myös luoteisgermaani (Nordwestgermanisch) -nimitystä. Tällä tahdotaan painottaa sitä, että varhaisten riimujen kielimuoto sopii myös länsigerm. kielten kantakieleksi. Näiden tutkijoiden (Elmer Antonsenin, Thomas Markeyn ja jo Hans Kuhnin) mukaan kantagermaanin jälkeen voidaan havaita aluksi vain kaksi haaraa: luoteisgerm. (= myöh. länsigerm. + skand.) ja gootti (itägerm.); olen tästä kirjoittanut tarkemmin: Neuphil. Mitt. 1978 s. 307—313 (arvostelu).

<sup>2</sup> Y. H. Toivonen (SKES) mainitsi vielä epävarmoina vertailukohteina vir. murt. (Räp.) *hapats* 'verkontapainen hevosen heinäsäkki'; karj.-aun. *hoavo*, lyyd. *hoavo*, *huavo*, *havad(o)*, veps. *havad* 'säkki'. Jälkimmäisen hän katsoo olevan = mordE *tsava*, M *sava* 'kuppi'. — Kuriositeettina mainittakoon, että J. A. Lindström on rinnastanut *apaja*, *Hapa*, *Havas* [sic!] -sanat seuraaviin: »Fris. Ndl. *hefte heft* nexus, *retinaculum*,

## 4 laho

4.1 Sm. *laho*-sanalla on vastineet karjala-aunuksessa (*laho*), lyydissä, vepsässä ja vatjassa (*laho*), sekä viron Iisakun murteessa (*lahu* 'mätä (puu, palkki)', tämä ehkä suomesta saatu; SKES). Sana on suomessa paitsi adjektiivivi myös substantiivi: 'lahopuu' (myös 'laho kohta puussa'). Substantiivinen käyttö näkyy myös suomen ulkopuolella. Vepsästä mainitsee Zaitsevan ja Mulloksen sanakirja sanan yksinomaan substantiiviksi: (s.): *laho* 'lahopuu, lahopuun kappale' ('gniloje derevo, gniluška'), *keraziin hapanuzid* ~ *id pažagaks* 'keräsin »hapanneita» (= lahonneita) lahopuita nuotioksi'. Substantiivina sana esiintyy Kujolan sanakirjan tietojen mukaan myös lyydissä; rinnalla on adjektiivista käyttöä: *laho* 'kaatunut, maassa viruva lahonnut puu, laho': *hapannu pū, se oo n. ; n., kudain* (joka) *on lanğennu* (kaatunut) *pū, viruu möad vaste; vedē pandau ligō, piätē pandau lahod, šid pandau kived nah'oitē piätē* '[pellavat] pannaan veteen likoon, päälle pannaan lahonneita pölkkyjä, sitten pannaan kiviä pölkkyjen päälle'; *n. pū muas virū*.

4.2 Kujolan kirjaamassa lyydin esimerkissä käytetään *lahoja* (subst.) pellavalion painona, Länsi-Suomessa taas samoja pölkkyjä sanotaan mm. *lieoiksi*. Otto Erkkilä Orivedeltä kertoo, että *lieko* on »vedessä kauan ollut läpivettynyt puu. Sellaisia käytetään esim. pellailion päällä painona». *Liekohan* on yleensä laho: »lahonnut puun pölkky, vettynyt puu» (selitys Nakkilasta, SMS). Onkin ilmeistä, että *laho* on lainaa samasta germaanisesta originaalista kuin vanhastaan lainaksi tiedetty *lieko* (< germ. \**lĕgō*); ne kuuluvat vain eri lainakerrostumiin. Kantagermaaninen /ē/ näet > kskand., länsigerm. /ā/, joten saamme originaaliksi asun kskand. \**lāgō*, josta edelleen mnorj. *lāg* 'kaatunut puunrunko' (Fritzner). Ruotsin *lāga* on tästä myöhempi johdos (= \**lāgōn*).

Tämän \**lāgō(n)*-asun skandinaaviset edustajat liittyvät semantiikaltaan kiinteästi *lahoon*, vrt. vepsän ja lyydin esimerkkeihin seuraavia ruotsin *lāga*-sanan määrittelyjä: (Rietz) 'en i skogen, under jorden, i myrar eller på bottnen af sjöar liggande kullfallen stam; nerblåst eller afsågad h a l f r u t t e n trädstam i skogen; vindfalle'; gotlannin murre *lāgor* (plur.) 'nedblåsta eller huggna träd i skogen som l i g g a och r u t t n a' (Säve et alii); Nuckön murre *lāga* 'liggande r u t t e t r ä d' (Danell; harv. J. K.). *Lāga* mainitaan siis lahoksi: (*halv*)*rutten*. Verrattakoon vielä Gananderinkin selitystä: *laho* s[ubst]. et ad. 'rutit träd; ruten', *laho ljeko* — *kuiwa kando* 'i vatn rutit träd' — 'torr stubbe'.

Kuten *hapaassa* on *lahossakin* sm. lyhyt /a/ vastaamassa germ., kskand. /ā/-foneemia (ks. kohta 3.2). Väljä tai suppea pitkä vokaali ei yleensäkään näytä

Schwz. *haft* retinaculum, Fn. *hafr* nassa — stammen till dessa ord är *haftan, heften binda*» (Om den Keltisk-Germaniska kulturens inverkan på Finska folket, Tavastehus 1859, s. 112).

esiintyvän vanhoissa *laho*-tyypin juurimorfeemeissa, eli siis *a*, *ä*, *o* -vartaloiden ensi tavussa tavunalkuisen /h/:n edellä (lyhyestä vokaalista taas on paljon esimerkkejä: *aho*, *kuha*, *liha*, *paha*, *pyhä*, *tuho* jne.).

Germ., skand. soinnillinen velaarispirantti *g* (= *ɣ*) on *lahossa* substituutiuu sm. /h/:lla samaan tapaan kuin sanoissa *maha*, *saha* (vrt. germ. \**magan-* > ruots. *mage*; ruots. *såg*) ja *laih(v)o*, *saih(v)o*, (germ. \**-gw-*; Koivulehto 1972 s. 575—596, erit. s. 581). Hiljattain on löytynyt vielä yksi uusi esimerkki tästä substituutiosta: sm. *paha* (merk. mm.) 'epäsuotuisa, vaikea, hankala' (kaikkialla ims:ssa) < germ., kskand. \**bāga-* > mnorj. *bág-r* 'vastuksellinen, hankala, vaikea' (Fritzner, IEW s. 115), nnorj. murt. *baag* 'hinderlig, ubeleilig, vanskelig, slem; tvær, uvillig, modstræbende', *baagt Veder* 'hinderligt Vejr' = 'paha ilma, sää' (Aasen), nisl. *bágur* 'hankala, vaikea; ikävä': *bág tíð* 'daarligt Vejr' = 'paha sää'; sananparsissa: *bágt er einni ár til lands að róa* 'paha on yhdellä airolla maihin soutaa' jnc. (Blöndal); ruots. murt. *båg* 'envis, tvär, oböjlig, halsstarrig; retsam' (Rietz). Samaa pesyettä on mm. mys. *bāgan* 'riidellä, kinastella'. Tämä ilmeisen oikea etymologia on Osmo Mäkeläisen esittämä (Mäkeläinen 1979 s. 163). '(Siveellisesti) paha' on kehittynyt siis 'vaikean, hankalan, vastuksellisen' merkityksestä. Aivan sama kehitys on tapahtunut esim. ruotsin *ond* 'paha' -adjektiivin merkityksessä (Hellquist). *Paha* on äänteellisesti tarkalleen paralleeli *laholle*: vokaalisuhde germ. /ā/ ~ sm. /a/ on sama, ja sitä paitsi germ. -*g-* on kummassakin tapauksessa < ieur. /-gh-/ , kun se sen sijaan mainituissa neljässä sanassa vastaa ieur. /-k-/ :ta (resp. /-k<sup>h</sup>-/ :ta).<sup>1</sup>

Ilmeisesti ainakin *laih(v)o*, *saih(v)o*, *laho* ja *paha* ovat likipitäen samanikäisiä lainoja, tietyltä kaudelta, jolloin kyseinen substituutio oli muotia. Ksm. kehitys *š* > *h* oli siis varmaankin jo tapahtunut. *Pahan* koko itämerensuomen kattava levikki viittaa germ. *ē* > *ā* -kehityksen suhteelliseen vanhuuteen; samaan tulokseen olen päättänyt muistakin syistä, joita tässä artikkelissa ei ole tilaa käsitellä.

*Laho* osoittaa havainnollisesti itämerensuomen germ. lainojen kerroksisuuden. Jos *laho*, kuten *paha*, on tuskin ajanlaskun taitetta nuorempi, miten vanha on sitten samasta originaalista lainautunut *lieko*? Ja vielä vanhempi on ilmeisesti *lieka*, kolmas laina muodollisesti yhä samasta, mutta merkitykseltään erilaisesta germ. originaalista: vrt. mys. *lāga* 'ansa' < kgerm. \**lēgō* < vkgerm. \**lēgā*.<sup>2</sup> Nuorin, neljäs laina on sitten adjektiivi *laaka*: vrt. kskand. \**lāga-* > ruots. *låg*.

<sup>1</sup> Ei siis enää tarvitse ajatella, että kyseisissä neljässä sanassa voisi olla takana sellainen originaali, joka olisi vanhempi kuin se (jo kantagermaaninen) taso, jossa kehitys *-k<sup>h</sup>* > *-χ<sup>h</sup>* > *-g<sup>h</sup>* oli jo tapahtunut. Olen aiemmin esittänyt sen vaihtochoitoisen mahdollisuuden, että *laih(v)o* ja *saih(v)o* -sanojen *-h-* voisi kuvastaa varhaista soinnitonta spiranttia, joka aluksi kehittyi ieur. *k<sup>h</sup>*:sta (Koivulehto 1972 s. 579—). Tätä vaihtochoitoa — jonka alun perinkin esitin vähemmän todennäköisenä — on siis nyt tarpeetonta esittää.

<sup>2</sup> Olen käsitellyt *lieka-* ja *ruoka-*tyyppisiä sanoja Suomalais-ugrilaisessa Seurassa pitämässäni esitelmässä 18. 3. 1977. Tähän ryhmään näyttää kuuluvan pelkästään lainoja. Aion käsitellä näitä sanoja toisessa julkaisussa.



4.3 Y. H. Toivonen (SKES) rinnastaa kysymysmerkkiä käyttäen *lahon* koltanlapin sanaan *lašk<sup>A</sup>* 'laho'. Germ. etymologian valossa tämä lapin sana lienee pikemminkin vanhahko laina suomesta. (Lainaa on Toivosenkin mukaan samaa merkitsevä koltanlapin *laš<sup>A</sup>*, Kildinin lapin *laš, laVV<sup>A</sup>*.) Vokaalisuhde ims. *a* ~ lp. *a* viittaa lainaan, samoin lp. *-š-* ims. *-h-*:ta vastaamassa. Outo on suhde ims. *-h-* ~ lp. *-šk-*. Sama suhde näkyy kuitenkin myös tapauksessa ims. *liha* ~ lpN *lii'ke*, I *liške* '(ihmisen) iho', Kld. *lišk* 'ruumis, liha' jne. (SKES:ssa on tässäkin rinnastuksessa kysymysmerkki.) Alkusukelaisuudesta tässäkin ei ensi tavun vokalismin takia (odottaisi lp. *á*:ta) voine puhua. Näyttäisi siltä, kuin lainattaessa olisi omaksuttu epätavallinen, ehkä analogiaan perustuva substitutio: ikään kuin suomessa olisi ollut *\*lahko* pro *laho*.<sup>1</sup>

### 5 *hauras*, itämurt. *hapras*

5.1 *Laho* ja *hauras* ovat semanttisesti ja luonnossa lähellä toisiaan, laho on usein haurasta: »Märännyt köyden pätkä on *hapras*» (Viitasaari); »*hauras* = *hapras* = helposti hajoava tai repeytyvä, kuten vanha mädännyt vaate tai nahka» (Mäntyharju, SMS); karj. *liinad männäh habrahakši, kuim pitkäh pidäy veissä* (Tunkua, KKS). Sana on kirjattu kaikkialta muualta itämerensuomesta paitsi vepsästä: karj. *hapraš, habraš*, aun. *habras*, lyyd. *habraz*, vatj. *abraz*, vir. *abras, habras, hapras, (apar)*, liiv. *a'bbârz, a'brâz* (SKES). Merkitys on kaikkialla sama: vrt. vielä liiv. *k'euž um a. ku ta um mârġân* 'köysi on hauras, kun se on märännyt' (Kettunen).<sup>2</sup>

5.2 *Hauraan* etymologioinnin takia on tärkeätä huomata, että suomessa ja sukukielissä käytetään 'lahon, mädänneen, märänneen, hauraan' merkityksessä myös *hapan*-adjektiivia: »lahoa seivästä sanotaan happameksi» (Räisälä, SMS); karj. *hapan* 'mädäntynyt, hapantunut' (KKS). Johdos *hapata* merkitsee vastaavasti myös 'lahota (puu, verkko, langat, kangas yms.), haurastua' (SMS). Edelleen huomautettakoon, että myös *märkä*-sanue osallistuu samaan semanttiseen käyttöön: sm. *märkä* on myös 'mätä' (subst. esim. paiseessa), *märkänee* on 'lahoaa, mätänee'. *Hauraan* liittymisestä tällaisen 'happamen; mädän' ja myös 'lian, mudan' yhteyteen esitän vielä pari murre-esimerkkiä: »*Verkko silloh happanoo siinä* (lämpimässä vedessä), *se om pal'joh haoraamp kulu-*

<sup>1</sup> Ehkä ei olekaan aivan mahdotonta, että tuollainen sm. *\*lahko* on todella esiintynyt; germ. *-g-* on ehkä voitu substituoida myös ims. *hk*:lla: vrt. sm. *rahje, rahkeen* 'dragrem', joka näyttää viittaavan germ. asuun *\*dragi-z* t. *\*dragez* 'veto'; toisen tavun suhteen vrt. sm. *laes, lakeen* 'niittokaista': ruots. *slag*. *a*-vartaloiset neutrit (*drag, slag*) vastaavat skand. taholla vanhempia, länsigerm. *i*-vartaloisia teonnimiä.

<sup>2</sup> Suomessa on rinnalla myös välivokaalinen *hapera* (lännessä) yms., lisäksi on (johdos)asuja *haurea, hauria, haurias, hauri*, edelleen sm. murt. *haprakka*, aun. *habrakko*, lyyd. *habrak* (SKES, Lönnrot).

maan sitte»(Konnevesi); *lika* (=muta) *kun siihen* (tunkion) *pohjalleh laitetaan syksyllä että siellä happanee ja haprastuu* (Pudasjärvi).<sup>1</sup>

5.3 *Hauras* on ilmeisesti *lahon* tavoin germaaninen laina, kuitenkin paljon vanhempi kuin se. Germaaniselakin puolella näet 'hapan' liittyy 'märkään', 'mätään, lahoon' ja 'likaan'; nimittäin germ. pesyeessä \**sūra-/saura-*. Johdan *hauraan* \**saura-*asusta, tarkemmin sanoen vkgerm. nom. sing. mask. -asusta \**saura-s* (t. \**sawra-s*, mikä on fonemaattisesti sama asia). Tätä asua edustaa tarkkaan mnorj. *saur-r* 'lieju, lika; paska (= ulostus)' (Fritzner), mruots. *sör* 'lika, loka; paska' (*han -- kastadhe -- hanna ben i fulan sör* 'hän heitti hänen luunsa haisevaan liejuun') jne. (Söderwall), verbijohdoksia: mnorj. *søyra* 'käydä (=pilaantua) löyhkäten; mädätä' (gjære med stank, raatne', Torp s. 767; Ross), nisl. *seyra* 'tihkuu', refl. *seyrast* 'likaantua (vedestä yms.); käydä'; *seyrna* 'sakkautua', tähän kuuluvalle partisiipille nisl. *seyrnaður* on taas kirjattu merkitykseksi 'hieman laho (puusta)' ('noget raadden': s. *viður*, Blöndal); adjektiivijohdos on misl. *saurugr* 'likainen; ruostunut (mickasta)' (Baetke).<sup>2</sup>

Rinnakkaisasua \**sūra-* (toinen ablautaste) edustaa mm. ruotsin *sur* 'hapan' mutta myös 'märkä (puusta, maasta)' ja 'laho, mädännyt' ('halvrutten'),<sup>3</sup> ruots. murt. *sur-ben* (plur.) 'benröta', verbinä *suras* 'vara våt eller halvrutten' (Vendell), edelleen norj. murt. *sur* 'hapan', mutta myös 'raaka, kostea (maasta), puolilaho' (Torp), verbinä norj. *syra* 'mädätä, haista' (Torp s. 763) jne.

Etymologian semanttista puolta selventää siis edellä esitelty 'hauraan, lahon' ja 'happamen, märän' yhteys, joka tietenkin perustuu ihmisen jo varhain tekemiin havaintoihin kosteuden aiheuttamasta pilaantumisesta ja siitä syntyvästä happamasta mausta ja hajusta: märkä, pilaantunut löyhkää, se on 'paskaa', mutta myös 'hapanta'. Pesyeessä germ. \**sūra-/saura-* on lähdettävä alun perin 'märän, pilaantuneen' merkityksestä, kuten jo vanhastaan onkin tehty: esim. Torp toteaa, että perusmerkitys *sur*-adjektiivilla näyttää olleen 'kostea' ja siitä 'kosteuden pilaama'. IEW (Pokorny) esittää kyseisen ieur. pesyeen (\**sū+ro-/sou+ro-*) alkumerkitykseksi 'schleimig, nass'; ilmeisesti on kyse *-ro-* johdoksista 'nestettä' merkitsevästä ieur. \**seu-* juuresta. Semantti-

<sup>1</sup> Esimerkit Suomen murteiden sanakirjan käsikirjoituksesta, s.v. *hapata*.

<sup>2</sup> Norj. *søyra* merkitsee myös 'kuihduttaa, kuivattaa', ruotsin murteista tunnetaan *sörna* 'kuivua, kuihtua, lahota sisältä', tanskan murteista *sörre* 'lahota (puusta)', norjassa on myös adj. *søyr* 'laho, kuiva (puusta)' (Torp). On katsottu (Torp), että tässä näkyisi kokonaan toisen sanan, ieur. 'kuivaa' merkitsevän adjektiivin sekaantuminen *saura-/sūra-*pesyeeseen: siis ieur. \**sauzo-* > germ. \**sauza-* > \**saura-* > ags. *sēar* 'kuihtunut, kuiva', kas. *sōr* 'kuiva' jne. Nähdäkseni on kuitenkin mahdollista, että tämä länsigerm. 'kuivaa' merkitsevä adjektiivi on yhtä ja samaa 'hapan'-pesyettä (sis *-r-* alkuperäinen): vrt. »puuta voidaan sanoa myöskin h a p p a m a k s i, esim. sellaista, joka on jollain tavoin vioittunut metsässä, niin ettei se enää kasva vaan on k u i v u n u t» (Loimaa, SMS, harv. J. K.).

<sup>3</sup> SAOB:n kyseisen osan vielä puuttuessa ks. esim. Cannelin, Ruotsalais-suomalainen sanakirja s.v. *sur* tai myös SAOB s.v. *rutten*.

sena paralleelina mainittakoon vielä germ. \**fūla-* > engl. *foul* 'likainen, saastainen; samea, liejuinen yms.' = saksan *faul* 'laho; laiska' = ruots. *ful* murt. myös 'laho, mätä', vanh. ruots. 'löyhkäävä' (Hellquist).

Muinainnorjan *saurr* esiintyy myös 'haureutta' ja 'haureellista' merkitsevissä yhdyssanoissa: *saur-lífi* 'haureus, haureellinen elämä', *saur-lífr* 'haureellinen, epäsiiveä' (Fritzner). Sm. *haureus*, *haureellinen* ovat vastaavasti *hauraasta* johdettuja. Tämä merkityksen samuus ei liene kuitenkaan *hauraan* varhaiselta lainautumisajalta peräisin, vaan sm. *haureellinen* näyttää muodostetun ruotsin mallin mukaan: *skör* 'hauras': *sköraktig* 'haureellinen'; tämä ruotsin adjektiivi ei siis etymologisesti ollenkaan kuulu \**saura*-pesyeeseen. Merkilläpantavaa muuten on, että ruotsissa on myös murt. *skör*, *skyr* 'paksu, häpan maito'. Se on näet viime kädessä samaa germaanista pesyettä kuin mainittu *skör* 'hauras', jota taas pidetään alaksalaisena lainana (vrt. Hellquist s.v. *sköra* ja 1. *skör*, 3. *skör*).

5.4 Äänteellinen puoli: *Häpras*-asua vastaa varhaiskantasuomalaisena rekonstruktiona \**šäpras*. Vksm. \**šäpras* < varhaiskantagerm. \**sauras* (t. \**sawras*) on uusi esimerkki siitä, että varhaisimpien germaanisten kosketusten aikana (varhais)kantagerm. sananalkuinen vokaalin (t. puolivokaalin) etinen /s/ on voitu substituoida varhaiskantasuomen /š/-foneemilla (vrt. jo Koivulehto 1976 s. 38, s. 248). Tällainen substituutio selittyy kantagermaanin ja varhaiskantasuomen foneemisysteemien erilaisuudesta. Jos sana lainataan kielestä toiseen, on tietenkin aina kyseessä foneemien substituointi, silloinkin kun originaalin ja lainasanan foneemit näyttävät pinnalta katsoen »samoilta». Miten vieraat foneemit kulloinkin substituoidaan, riippuu siitä, mihin oman kielensä foneemiin lainaaja vieraan foneemin reaalituumisarvon lähinnä samastaa. Samastaminen taas riippuu paljolti kulloisistakin systeemeistä. Systeemien erojen huomioonotto voi paljastaa sellaisia substituutioita, joita ei tulisi ajatelleeksi, jos foneemeja vertailisi vain »atomistisesti», systeemistä irrallaan, kirjoituskuvan perusteella.

Varhaiskantasuomessa sibilanttiartikulaatiota edusti sekä terävä foneemi /s/ että suhuisempi /š/ (ja lisäksi vielä liudentunut /š/, jota en tässä ota lukuun); oli siis oppositio /s/ ≠ /š/. Olennaista on, että kantagermaanissa puolestaan ei missään vaiheessa ollut tätä oppositiota: aluksi oli vain yksi foneemi /s/, vähän myöhemmin (ieur. painon lopullisesti kadottua) syntyi lisäksi soinnillisuusoppositio /s/ ≠ /z/, joka ei kuitenkaan sekään esiintynyt esim. sanan alussa, missä oli vain /s/. Systeemien eroa havainnollistaa seuraava kaavio:

kgerm.	/s/	
vksm.	/s/	/š/

Kantagerm. /s/:n arvo ('Stellenwert') omassa systeemissään oli siis toinen kuin vksm. /s/:n arvo omassaan. Ne eivät ole missään mielessä siis »sama» äänne. Saman sovinnaisen merkin käyttäminen ei saa peittää meiltä tätä tosiasiaa. Fonologian periaatteiden mukaista on, että kgerm. /s/ myös reaalistui toisin kuin vksm. /s/. Kun se oli ainoa sibilantti, se saattoi reaalistua suhteellisen vapaasti; ainakin tietyissä ympäristöissä se saattoi olla väljätkö: eihän tarvinnut tehdä eroa olemattomaan \*/š/:ään. Tällainen foneettinen arvo oli siis vksm. /s/:n ja /š/:n arvojen välillä. Varhaiskantasuomen puhujan korvissa se poikkesi hänen oman terävän /s/:nsä arvosta, ja siten hän saattoi tietyissä ympäristöissä substituoida sen väljemmällä /š/:llään. Tällainen ympäristö on ollut mm. sananalkuinen asema vokaalin edessä. Tämä näkyy esim. seuraavista rinnakaistapauksista, jotka jo olen esittänyt:

Sm. *hake-* 'suchen; holen' (myös vatj., vir.) < vksm. \**šake-* < varhaiskgerm. \**sākj-/sākej-* (= ieur. \**sāg-* > lat. *sāgire* 'vainuta') > kgerm. \**sōkja-* > goot. *sōkjan*, mys. *suohhen*, ruots. *sōka* jne. 'suchen'. — Verbi on ikivanha metsästystermin kummallakin taholla: vrt. *hakija* (Agricola) 'metsästäjä', vir. *hagijas* 'ajokoira' (vrt. Hakulinen, Vir. 1950 s. 112—).

Sm. *hauta* (kaikkialla ims:ssa) < vksm. \**šavta* (t. \**šavða*) < vkgerm. \**saupa-* > anglos. *sēap* 'kuoppa, hauta; kaivo, lammikko', *wulf-sēap* 'sudenhauta (= pyyntikuoppa)' jne.; rinnalla germ. \**saupja-* > kskand. \**saupia-* > gotl. murt. *sāide* 'tervahauta' (Koivulehto 1976 s. 33—, 37—). — Esimerkkejä voisi lisätä. Aion käsitellä niitä toisessa yhteydessä.

On vielä yksi syy siihen, että kgerm. /s/:n substituomiseksi kyseisessä asemassa käytettiin /š/- eikä /s/-foneemia: /s/-foneemia tarvittiin samaan aikaan toiseen tehtävään eli substituomaan samassa sananalkuisessa vokaalin etisessä asemassa ollutta kgerm. /st-/yhtymää. Kgerm. /sV-/ ja /stV-/ haluttiin siis pitää erillään (ks. seuraavaa etymologiaa, kohta 6.3). Se seikka, että voidaan esittää molempia substituutioita edellyttäviä sanoja, jotka lisäksi muidenkin tunnusten perusteella ajoittuvat samaan varhaiseen kauteen, on lisätodisteena kummastakin substituutiosta.

5.5 *Hapras*-sanon konsonanttikeskus vksm. /-pr-/ kaippaa vielä selitystä. Miksi germ. asua \**sauras* (t. \**sawras*) vastaa \**šapras* > *hapras* eikä foneettisesti läheisempi \**šavras* > *hauras*? Selitys on siinä, että varhaiskantasuomen fonotaksiin ei alun perin näytä kuuluneen yhtymää /-vr-/, se oli sääntöjen vastainen. Se on siis substituoitu foneettisesti lähimmällä mahdollisella yhtymällä eli /-pr-/:llä, joka ehkä sekin oli kieleen kotiutunut vasta lainojen myötä. Sama substituutio näkyy myös tapauksessa *sapra* < vkgerm. \**staura-* ja ilmeisesti myös tapauksessa *tepras* < vkgerm. \**peura-s* (ks. kohtia 6.5 ja 7.2). Samantapainen substituutio on tuttu vielä *haprasta* myöhemmästä lainasta *hipiä* < \**hipjä* < germ. \**hiuja-*: mahdoton \*/-vj-/ on korvattu /-pj-/:llä.

Se, että yhtymä \*/-vr-/ on ollut alun perin mahdoton, voidaan päätellä

(lisäksi) kahdesta seikasta:

1. Ei näytä löytyvän sellaisia sanoja, joissa nykyinen *aur-*, *eur-* jne. olisi palautettavissa varhaiskantasuomen /avr/, /evr/ jne. -asuun. Useimmat nykyiset *aur* jne. -sanat palautuvat aiempiin /apr, atr, akr/ -asuihin: *kauris* < *kapris*, *koura* < *kopra*, *nöyrä* < \**neträ*, *kaura* < *kakra*. Ne (suomessa esiintyvät) sanat taas, joissa *aur* jne. teoreettisesti voisi vastata varhaiskantasuomen \*/avr/ jne. -sekvenssiä, ovat harvalukuisia ja yleensä ilmeisen myöhäsyntyisiä; varmasti niistä ei voine yhtäkään palauttaa varhaiskantasuomeen.<sup>1</sup>

2. Paitsi edellä esitetyissä germ. lainoissa yhtymä \*/-vr-/ on torjuttu myös vanhoissa balttilaisissa lainoissa: se on vaihdettu metateettiseen /-rv-/yhtymään; näin selittyvät vanhastaan tunnetut balttilaiset lainat *karva*, *tarvas*, *torvi* (vrt. liett. *gauras*, *taūras*, *taurė*).

Onko metateesisubstituutio vai /-pr-/substituutio tyyppinä vanhempi, on vaikea sanoa. Kielenpuhujathan voivat lyhyessäkin ajassa vaihtaa muotia tällaisessa tapauksessa. Valintaan voivat vaikuttaa myös lainanantajakielten foneettiset erot (baltti — germaani). *Hapras*-tapauksessa metateesi ei sitä paitsi olisi ollut mielekäs ratkaisu: silloin olisi päädytty \**šarvas* > *harvas* -asuun, joka olisi tullut liian lähelle kielessä jo ollutta s.-ugr. *šarva* > *harva* -adjektiivia.

## 6 *saura*, itämurt. *sa(a)pra*

6.1 *Saura* on 'pitkä, kahdella t. useammalla pielipuulla varustettu heinäkuivauspieles, -suova', jota käytetään myös lehdesten kuivattamiseen (Pohjanm., Ka'n., Peräp., Länsip.), itämurteinen asu *saapra* (Laat. Karj., P.-Karj.) merkitsee myös 'pieleksessä oleva seiväs (Ilom.); työreen laidassa oleva kalikka, pystypuu (Riist.)'; lisäksi tunnetaan *sapra* 'pieleksen pääty- t. välipuu (P.-Karj.)'; vitsaslenkki reen keskikaplaissa ('Tuusn.') ja *sapro* (P.-Savo) 'pieleksen pääty- t. keskipuu; kuormareen tukipuu' (SKES). Muista ims. kielistä sana on kirjattu seuraavasti: karj. *soapra* (-b-, *sua-*, š-), aun. *soabru* jne. 'pitkä, haasian tapainen pieles', liyd. *suabr*, -ē, *soabr*, -ē, -u 'heinäsuova, pieles', veps. *sabr* id. »Nähtävästi venäjän välityksellä, vaikka ven. murteista sanaa ei tiettävästi ole todettu, ims. sana on levinnyt syrj. murteisiin: *sabri* 'heinäsuova' ja täältä edelleen voguliin: *sāpri* id.» (SKES.)

<sup>1</sup> Vanhimpia tällaisia sanoja ovat mm. *aura* (*aure*, *auru*) 'löyly, auer', vir. *aur* 'höyry, huuru; savu', liiv. *ou̯r* 'höyry' (Y. H. Toivosen mukaan — SKES — tämä voi ehkä kuitenkin kuulua jotenkin sm. *au(d)er*-sanana yhteyteen), rinnalla *hauri* 'lämmän höyry, auer'; *höyry* (myös karj.-aun., liyd., veps.), *möyrytā*, vir. *mourata*, liiv. *mour* (onomatop.-deskr. sana: SKES), *kiuru* (myös karj.-aun., liyd., vatj., vir. murt.), rinnalla kuitenkin -rv-asu *kirvinen*, *kirvo* id. (ehkä laina baltista: < \**kirv-* (ks. SKES) tai onomatop. sana, SKES). — *Aurinko* (vain suomessa) voi olla < \**aur-* (SKES).

6.2 Heinän korjuun ja lehdestyksen tekniikan sanastoon kuuluu useita vanhoja vaikka osittain keskenään eri-ikäisiä germaanisista lainoja: *haasia*, *kerpo*, *laes*, *luoko*, *niittää*, (lehdes)*vihko*. Jos otamme lukuun vain vanhat, johtamattomat perussanat, ei niistä jää omaperäisiksi montakaan;<sup>1</sup> johdoksia kyllä on (*niitty*, *pieles*, *vesuri* jne.). Johtamaton *saurakin* on osoitettavissa lainaksi, hyvin vanhaksi; sen originaaliksi sopii varhainen germaaninen vartaloasu, (mask.) *\*staura-* (eli *\*staura-*: vrt. edellä *\*sawra-* kohta 5.3).

Germ. *\*staura-* esiintyy skandinaavisissa kielissä 'seipään', 'maahan lyödyn tukiseipään' merkityksessä, tällaisena se on nimenomaan 'aidanseiväs ja haasian seiväs, pielipuu': nnorj. *staur-r* 'seiväs, esim. aidanseiväs' (Fritzner), nnorj. *staur* 'seiväs', erit. seiväs, jonka varaan heinää tai eloa pannaan pellolla kuivamaan: *folk skar og satte kornet på staur* 'väki leikkasi ja pani viljan seipäälle' (Norsk Riksmålsordbok), *korn-staur* 'Pæl, Stage, behængt med Korn til Tørring' ('paalu, seiväs, johon on ripustettu eloa kuivamaan' Aasen), *hesjestaure* 'haasian tukipuu, pielipuu', norj. *hesje* on juuri 'rekke av staurer som er rammet ned (på et jorde) med passende mellemrum og forbundet med vannrett anbragte stenger ell. tykk ståltråd – –, til å torke høi ell. korn' (Norsk Riksmålsordbok). Verbijohdos on nnorj. murt. *støyra* 'panna eloa seipäälle' (Torp). Ruotsissa sanaa vastaa *stör*, ja käyttö on samanlainen: esim. aidan ja haasian tukipuut ovat *störar*; *stör* on myös erillinen kuivausseiväs: »På varje stör sättes tio till femton band. Att sätta säden på stör kallades att störa stöur kornet.» (Laid 1952 s. 98.)

Sama germ. sana on lainautunut paljon myöhemmin myös lappiin: lpN *staw'ra* merkitsee sekä 'seivästä' ('staur, stokk') että myös 'heinäsuovaa, heinäsuovan telinettä' eli samaa kuin lpN *stak'ka* ('høistakk, høistakkstillas', Nielsen s. v. *staw'ra* ja *stak'ka*; sana esiintyy laajalti lapissa, ei kuitenkaan idässä: lpEt., V, Pi., L, N, I, SKES s.v. *tauru*).

Semanttisesti *saura*, *sa(a)pra* liittyy siis saumattomasti germ. originaaliinsa. Murteellinen merkitys 'tukipuu, pieleksen pääty- tai välipuu' vastaa tarkkaan skandinaavista käyttöä ja suomen kollektiivinen merkitys 'pieles, suova' heijastaa sitä seikkaa, että pieleksen rakenne-elementti on tuo *\*staura-*; sitä paitsi lappi tarjoaa tässä paralleelin, kun sielläkin *staw'ra* merkitsee myös koko suovaa.

Germaaninen sana on jo esigermaanista perua, se vastaa tarkkaan kreikan sanaa *staurós* 'paalu' (IEW s. 1009); 'tukipuun' merkitys on sanalla ollut siis jo alun alkaen (IEW).

6.3 Äänteellinen puoli. Etymologia edellyttää, että germ. sananalkuinen vokaalin edellä esiintyvä /st-/ on substituoitu varhaiskantasuomen /s-/:llä.

<sup>1</sup> Olen esittänyt myös *kuhjan* germ. lainaksi (Kotikielen Seurassa 13. 10. 1977): kaikki vanhat *-hj-*sanat (6 sanaa) näyttävät olevan lainoja.

Kysymys siitä, onko vieras *st-* voitu lainoissa korvata *s*:llä, on tutkimuksessa jo vanha: johan Thomsen otti kantaa siihen, onko sm. *suuri* lainattu siitä germ. adjektiivista, jota edustaa ruotsin *stor* ja mnorj. *stórr* 'suuri'. Jalo Kalima on edelleen käsitellyt kysymystä. Hän toteaa, että vastaava substituutio esiintyy myös balttilaisessa lainassa *seiväs*, jonka originaalissa on baltt. */st-/* (Kalima 1933 s. 132): vrt. liett. *stiebas* 'keppi, sauva, pilari, pylvas, masto' (SKES); *t-*alkuinenkin asu sanalla kyllä on, (pohjois)virossa ja liivissä, kun taas eteläviro ja muut ims. kielet ovat *s*:n kannalla (SKES). Aiemmin on annettu muitakin selityksiä (Kalima mp.). Kalima katsoi myös, että vastaava substituutio näkyisi joissakin muissakin sanoissa: mahdollisina esimerkkeinä hän mainitsi mm. ims. *sammas*-sanana, jonka hän halusi johtaa indoiraanilaiselta taholta: vrt. mint. *stambha-h* 'Pfoften, Pfeiler, Säule' (Kalima 1930, 1933, 1936 s. 158—159). K. Būga oli jo aiemmin selittänyt tämän sanan balttilaiseksi (ks. mp.), mikä nähdäkseni onkin parempi selitys.<sup>1</sup> Myös ims. *suuri*-sanana lainuutta Kalima piti edelleen mahdollisena (ks. alemppaa).

Tarkastelen nyt kysymystä germaanisten lainojen kannalta ottaen huomioon foneettis-fonologisen kehysten ja edellä esittämäni substituution, jossa vokaalin etinen germ. */s-/* korvattiin vksm. */š-/*llä.

6.4 Varhaisissa germaanisissa lainoissa kyseinen substituutio on fonologis-foneettiselta kannalta ymmärrettävä. Ainoan kantagermaanisen sibilantin */s/*:n foneettinen reaalistuminen oli systeemin kannalta sangen vapaa. Foneettinen ympäristö saattoi siis ilmeisen helposti vaikuttaa siihen. Sananalkuisessa */stV/*-yhtymässä germ. */s/* joutui soinnittoman dentaalikusliin eteen, joka vaatii kielen kärjen ja reunojen tiivistä painautumista dentaali- tai alveolaarivyöhykettä vasten. Tämä klusiilin ääntöliike on voinut assimiloitua vaikutta jo edeltävän sibilantin ääntämiseen, niin että siitäkin on tullut tavallista tiukempi, terävämpi, vksm. */s/*:n arvoa muistuttava. Aivan varmasti ainakin spirantin loppuvaihe — kielen siirtyessä *t*:n ääntämiseen — on ollut tiukka; tämä on yleispätevä sääntö (prof. Antti Sovijärven ystävällinen huomautus). Ilmeisesti tuo terävä *s*-äänne oli varhaiskantasuomalaisen korvissa yhtymässä */st-/* niin olennainen osa, että sitä ei jätetty lainattaessa pois, mieluummin luovuttiin *t*:stä (*/st-/*llä alkavia sanoja ei suomessa tietenkään ollut): koko yhtymän */st-/* kokonaisvaikutelma tuli lähelle hänen omaa terävää sibilantiaan. Yhtymän molemmat jäsenet ovat keskenään homorgaanisia (dentaaleja, laajassa mielessä). Ne muodostavat siis foneettisesti vielä tiiviimmän

<sup>1</sup> Kalima hylkää balttilaisen etymologian semanttisista syistä: liett. *stāmbas* merkitsee nykyään '(kasvin) vartta'. Kun baltin sana on kuitenkin etymologisesti sama sana (tai ainakin sen läheinen sukulainen) kuin mainittu mint. *stambah*, se on toki tuhansia vuosia sitten voinut olla myös semanttisesti sitä paremmin vastaava kuin nykyään. Kaliman arviointi tuntuu liioittelevalta, kun hän itsekin — kuten jokainen etymologi — käyttää toisaalla sukukielten merkityksiä todisteina (vrt. esim. *suova*: Kalima 1930 s. 347).

liiton kuin esim. *sp-* ja *sk-*. Tällainen tiivis yhtymä on voitu lainaavalla taholla hahmottaa ikään kuin yhdeksi kokonaisuudeksi, foneemiksi. — Vielä voinee mainita, että germaanisellakin taholla on yhdeksi yksiköksi hahmottaminen ollut lähellä: germ. */sp st sk/* esiintyivät tiettyjen verbien reduplikaatioissa yhtenä yksikkönä, koko yhtymä reduplikoitiin, kun taas muissa konsonanttiyhtymissä reduplikoitiin vain ensimmäinen konsonantti: goot. (inf.) *stautan* : (preter. 1. p. sing.) *staistaut*, mutta *slēpan* : *saislēp*.

Vaikka germ. */s/* ei vokaalin etisessä yhtymässä */st-/* olisikaan ollut erityisen tiukka, on yhtymän substituointi vksm. */s-/*llä silti ymmärrettävä. Kun näet sananalkuinen (puoli)vokaalin etinen germ. */s-/* substituointiin vksm. */š-/*llä (ks. kohta 5.4), sananalkuinen vksm. */s-/* jäi vapaaksi. Se olisi jäänyt kokonaan käyttämättä, jos sitä ei olisi käytetty tähän. Toisaalta voi todeta kääntäen, että vksm. */s-/*n käyttö germ. */st-/*n substituointiin selittää */š/*n käytön germ. */s-/*n substituointiin: germ. oppositio */s-/* ≠ */st-/* muunnettiin vksm. oppositioksi */š-/* ≠ */s-/*. Substituutiot edellyttävät siis toisiaan, tekevät toisensa mielekkääksi. Vksm. */t/* voitiin taas säästää substituomaan (sananalkuisia (puoli)vokaalin etisiä) germ. */t þ d/* -foneemeja. Näin pystyttiin siis säilyttämään mahdollisimman monta germaanista oppositiota. — Myöhäiskantasuomen aikana oli tilanne jo toinen: nyt ei ollut enää tiukkaa vksm. */s/*:ää vaan vain yksi ainoa neutraali */s/*. Substituutiot olivat siis tyyppiä *sairas* < germ. *\*sairaz*, *tanko* < germ. *\*stangō*.

Varhaisesta substituutiosta germ. */stV-/* > vksm. */sV-/* voidaan esittää mm. seuraavat paralleeliesimerkit:

Sm. *sara* (myös karj.-aun., lyyd., veps.) < vkgerm. *\*starrā* > kgerm. *\*starrō* > mnorj. *stqrr*, ruots. *starr* 'sara'; germ. sana on johdos ieur. juuresta *\*ster-* 'jäykkä (= saks. 'starr') yms.' (vrt. Hellquist, de Vries jne.). Todettakoon, että jo vuosia sitten Osmo Mäkeläinen ensimmäisenä esitti käymissäamme keskusteluissa tämän rinnastuksen harkinnan arvoisena. Germ. */rr-/*n substituointi (varhais)kantasuomessa */-r-/*llä johtuu siitä, että geminaatta */-rr-/* oli vielä tuolloin kantasuomessa tuntematon sekvenssi. Kaikki sanat, joissa se nykyisin esiintyy, ovat nuorehkoja, tai sitten on kyseessä */-rt-/*n heikko aste (*parta*, *parran*), jossa tietenkin oli aiemmin *-rð-*, foneemisesti */-rt-/*. Merkillepantavaa on, että *saran* levikki on sama kuin *sauran*: vain Suomenlahden pohjoispuolinen alue suomesta vepsään.

*Saralle* on kirjallisuudessa ehditty jo esittää etymologioita, jotka kuitenkin on todettu joko vääriksi tai vähintään epävarmoiksi (vrt. Joki 1973 s. 129—130); SKES ei mainitse niitä. Germanisti Fr. Kluge totesi, että sana muistuttaa mys. sanaa *sahar* 'sara' (FUF 11, 1911, s. 139). Sanan kgerm. asuksi voidaan rekonstruoida joko *\*sah(a)ra-* tai pikemminkin ehkä *\*sahaz/sahez* (*s*-vartalo). Kumpikaan ei siis sovellu *saran* originaaliksi, kuten jo Evald Lidén totesi (FUF 12, 1912, s. 97). Lidén itse esitti — omien sanojensa mukaan sangen epävarman



— etymologian, jonka mukaan *sara* olisi indoiraanista lähtöä: vrt. mint. *šarā* 'ruoko' ('Rohr/reed', vrt. myös mint. *šāryā* id.) = iran. \**sara-* (mp.). Y. J. Wichmann vertasi sanaa epäillen tšeremissin (tšerU) sanaan *šar* : *šar-šū-ōš* 'nurmikka' (ks. Y. H. Toivonen, Vir. 1937 s. 141). Y. H. Toivonen mainitsee unkarilaisen Munkácsin selityksen, jonka mukaan mainittu arjalainen sana olisi unkarin sanan *szár* '(kasvin ym.) varsi' ('Rohr, Röhre; Stiel, Heft; Stengel, Halm; Schenkel') originaali, ja toteaa, että jos Munkácsin ja Lidénin selitykset yhdistetään, *sara* olisi yhtä vanha arjalainen laina kuin sm. *sata*. Tätä hän kuitenkin epäilee. Vihdoin on T. E. Uotila verrannut epäröiden suomen *saraa* syrjäänin *zgr* 'kaura' ja votjakin *zgr*, *zír* 'luste; eräs sarakasvi' -sanaan (Syrjänische Chrestomathie (1938) s. 186—187; Joki 1973 s. 130).

Sm. *suuri* (kaikkialla ims.:ssa) murt. myös 'voimakas, kova (tuuli jne.); paksu (lanka); karkea (jauhot)' < vksm. \**sūre* < vkgerm. *stūra-* (= mint. *sthūrā-* 'karkea, paksu, suuri') > muinaisyläsaks. *stūr* 'vahva, suuri' (Schützeichel, Ahd. Wörterbuch), alasaks. murt.: (Bremen) *stuur* 'suuri, raskas, vahva, mahtava; töykeä, epäkohtelias, karkea' (DWb s.v. *stauer*), westfaalin murt. *stūr* 'jäykkä, vahva, kestävä' (Woeste), Mecklenburgin murt. *stur* 'suora, pystyssä seisova, suuri; ylpeä' (Wossidlo — Teuchert). Originaalin *a*-vartaloa vastaa lainassa *e*-vartalo, mikä on varhaisen lainan merkki. Sama suhde esiintyy esim. arjalaisessa lainassa *sarvi* ja balttilaisissa lainoissa *reisi* ja *virsi*. Myös germaanisista lainoista voidaan löytää muita esimerkkejä, vaikka tätä suhdetta ei aiemmassa tutkimuksessa olekaan osattu ottaa huomioon (*palsi*, mutta *pallas* jne.; vrt. Koivulehto 1976 s. 255).<sup>1</sup> Pitkä /ū/ ei *a*-vartalossa olisikaan alun perin ollut mahdollinen. — Germ. \**stōra-* > ruots. *stor* 'suuri' on tietenkin toinen sana.

*Suuri*-adjektiivia on jo vanhastaan epäilty lainaksi. Etymologointia on kuitenkin haitannut se, että sanaa on yhä uudelleen verrattu siihen germ. adjektiiviin, jota ruots. *stor*, mnorj. *stór-r* jne. 'suuri' edustavat. Tässähän on ensi tavussa germ. *ō* (kgerm. vartalo \**stōra-* = ieur. \**stā*+*ro-*), joten se ei äänteellisesti sovi originaaliksi. Jalo Kalima tosin jo mainitsi lisäksi vertailukohteena mint. adjektiivin *sthūrā-* 'gross, mächtig' (Kalima 1930 s. 348, 1933 s. 133), mutta ei hänkään huomauttanut edellä esitellystä germ. adjektiivista *stūra-*, joka esiintyy vielä nykyäänkin nimenomaan alasaksan murteissa ja joka siis äänteellisesti vastaa kyseistä mint. adjektiivia (ks. myös IEW s. 1009) ja sopii näin *suuren* originaaliksi. Silti hän piti sanan lainuutta mahdollisena, germaanisien alkuperän lisäksi hän korosti indoiranilaisen lähdön mahdollisuutta (mp.). Tanskalainen Viggo Brøndal selitti *suuri*-sanan »skyyttalaiseksi» lainaksi, jollaisia muka myös sekä germ. \**stōr-* että germ. \**stūr-* olisivat; vokaalin kahtalaisuus viittaisi lainaan (vrt. osseet. *stūr* 'suuri'; ks. Acta Philologica Scandinava

<sup>1</sup> Lisää esimerkkejä tästä vartalosuhteesta esitän toisaalla (Koivulehto 1979 s. 154).

vica 3, 1928—1929, s. 18). Germ. \**stōra*- on kuitenkin yleisen käsityksen mukaan = ieur. \**stā+ro-* (= ven. *staryi* 'vanha') eli johdos juuresta \**st(h)ā-* 'seistä' (alkumerkitys olisi näin lähinnä \*'pystyssä seisova, jäykkä, tukeva tms.', tästäkö taas ims. *suora?*; vrt. *sonnin suoro* 's:n siitin'). Germ. \**stūra*- voi kuulua viime kädessä kyllä samaan ieur. juureen mutta edustaa siinä tapauksessa erilaista ablautastetta. — Sm. *suurima* 'ryyni' on ilmeisesti johdos *suuresta* (SKES). Tähän yhteyteen ei kuulu siihen aiemmin asetettu mordvan (E) *šuro*, (M) *šorā* 'vilja, jyvät' (SKES). Mordvan sana ei siis vaikuta mitenkään *suuren* etymologointiin, vaikka näin aiemmin arveltiinkin (vrt. Kalima 1930 s. 346). — Hiljattain on Osmo Mäkeläinen esittänyt *suurelle* jälleen arjalaista lähtöä: originaali on hänen mukaansa iran. \**šūra-* > avesta *sūra-* 'vahva (stark), mahtava, urhea; sankari' (Mäkeläinen 1977 s. 186—187) = mint. *šūrah* 'sankari, soturi' (Mayrhofer 3 s. 365). Kyseessä on siis kokonaan uusi selitys. Kun *suuren* pelkästään ims. levikki (ja sen merkityspuolikin) sopii paremmin esittämäni germaaniseen etymologiaan, en voi ymmärtää, miksi se pitäisi selittää iranilaiseksi lainaksi. Mäkeläinen mainitsee kyllä jo germ. \**stūra*-vartalon mutta hylkää sen syytä mainitsematta. Pääsyyinä on ilmeisesti ollut, että germ. /stV-/sekvenssin substituointia vksm. /sV-/:illä ei ollut vielä tuolloin perusteltu.

Tässä artikkelissa ei ole mahdollista tarkastella muita esimerkkejä (ks. ala-viite s. 289). Aikomukseni on käsitellä kaikkia tähän substituutioon liittyviä etymologioita omana kokonaisuutenaan toisessa yhteydessä.

6.5 Varhaiskantasuomen /-pr-/yhtymä selittyy samoin kuin rinnakkais-tapauksessa *hapras*: /-vr-/yhtymää ei varhaiskantasuomessa ollut, se korvattiin siksi tällä lähinnä vastaavalla (ks. tarkemmin kohdasta 5.5).

6.6 Kumpikin äänteellinen tunnus, sananalkuinen *s-* ja sanansisäinen *-pr-*, edellyttää siis yhtäpitävästi samaa varhaista ikäystä. Myöhempi, ajanlaskun taitteen tienoilla tapahtunut lainautuminen ei olisi enää tuottanut *sapra*-asua vaan asun \**taura*. Levikki viittaa siihen, että sana on lainautunut Suomen niemellä. Tämä sopii siihen kuvaan, jonka arkeologia tarjoaa (vrt. Vilkuna 1970 erit. s. 273—274 ja 1976 s. 27). *Haasia* sen sijaan on myöhempi laina.

## 7 *teuras*

7.1 *Sauran* tavoin *teuras* on vanha karjanhoitokulttuurin termi. Sanalla on vastineet vatjassa ja virossa: vatj. (Must.) *tōbras* 'peura, hirvi', vir. *tōbras* 'nauta; (kuv.) kelmi, koira' (SKES). *Teuras* on siis vanha /-pr-/sana. Sanalle on vanhastaan (jo Thomsen) esitetty originaaliksi germ. asua \**tebraz*, vrt. muinaisyläsaksan *zebar* 'uhrieläin'. Tässä ensi tavun *e*:tä ei voi kuitenkaan katsoa alkuperäiseksi, kantagermaaniseksi, vaan se on kehittynyt vanhem-

masta \**tībraz*-asusta, mikä näkyy siitä, että rinnalla esiintyy anglosaksissa *tiber*, *tifer* 'uhrieläin'; tämä anglos. sana on mys. *zebar*-asun kanssa ablaut-vaihtelussa germ. /ī/ : /i/. Ensi tavun mys. *e* heijastaa germaanista äännekehitystä *i* > *e* seuraavan tavun ei-suppean vokaalin edellä.<sup>1</sup> Itämerensuomen vanhoissa germaanisisissa lainoissa tämä ääntenmuutos ei tietääkseni vielä näy.<sup>2</sup> Se on sitä paitsi jo germaanisella puolella jäänyt (ainakin osin analogian vaikutuksesta) sporadisiksi, useimmat esimerkit siitä ovat juuri muinaisyläsaksasta. SKES on syystä pannut tähän etymologiaan kysymysmerkin.

7.2 Sanalle voidaan esittää myös toinen germaaninen etymologia. Germaanisella puolella on kokonaan toinen sana, joka sopii originaaliksi, kgerm. \**þeura-z* (vkgerm. \**þeura-s* eli \**þewra-s*) > mnorj. *þjór-r*, mruots. *þiūr*, nykyruots. *tjur* 'sonni'. T. E. Karsten on jo viitannut tähän sanaan. Hän arveli, että ims. sanan *-e-* selittyisi germ. \**tībraz* ja \**þeura-z* -sanojen eräänlaisesta kontaminaatiosta (Karsten 1915 s. 57; SKES ei pidä tällaista selitystä mahdolltomana). Tämäntapainen kontaminaatioselitys on tietenkin aina jotenkin hankala. Sitä ei nyt tarvitakaan, originaaliksi riittää pelkkä (varhais)kanta-germ. \**þeura-s* (-*z*), kun sovellamme tähänkin tapaukseen edellä annettua selitystä (ks. kohdat 5.5 ja 6.5): varhaiskantasuomessa ei ollut /-vr-/yhtymää, minkä vuoksi germ. sanaa ei voitu lainata asussa \**tevrás* > \**teuras*, vaan puuttuva /-vr-/ korvattiin foneettisesti lähimmällä yhtymällä /-pr-/: \**tepras*.

7.3 Tämän selityksen mukaan *teuras* sijoittuu siis *sauran* kanssa samaan vanhaan karjanhoitokulttuurin piiriin. Germ. sanan 'sonni'-merkitys ei tuotane vaikeuksia: se sopii viron 'naudan' ja suomen 'teuraan' kannaksi, juuri uroseläimethän olivat ensi sijassa teuraseläimiä, lehmät jätettiin lypsyeläimiksi. — Lienee selvää, että tässä tapauksessa emme voi ilman muuta päätellä, että aiempi selitys olisi välttämättä hylättävä. Voihan myöhemmin ilmaantua seikkoja, jotka puolustavat juuri sitä. Olennaista tässä on kuitenkin sanan germaaninen alkuperä.

## 8 *vauras*

8.1 Adjektiivi *vauras* kuuluu myös vanhoihin /-pr-/sanoihin. Sitä vastaa viron murt. *vabras*, gen. *vapra*, jonka Wiedemann mainitsee *vaper*-asuisen nomi-

<sup>1</sup> T. E. Karsten katsoo myöhemmin \**tebraz*-selityksen oikeaksi (Karsten 1943—1944 s. 544). Koska germ. *i* > *e* -kehitystä ei lainoissa muuten näy, hän haluaa pitää *e*:tä alkuperäisenä. Sana pitäisi siinä tapauksessa erottaa samaa merkitsevästä anglos. *tiber*-asusta, mikä taas olisi kovin väkinäistä ja *ad hoc*. On nimittäin löydettävissä useita tapauksia, joissa juuri muinaisyläsaksassa — muista germ. kielistä poiketen — näkyy *i* > *e* -kehitys; vrt. mys. *lebara* = anglos. *lifer*, mnorj. *lifr* 'maks' jne.

<sup>2</sup> Sm. *tehdas* (E. N. Setälä) heijastaa kyllä kehitystä germ. \**stih taz* > \**stēhtaz* (> mnorj. *stētt(τ)* 'arvo, asema' jne., mutta tässä on kyse ilmeisesti muusta: skand. taholla ovat suppeat vokaalit *h*:n edellä avartuneet (ja lyhyet vokaalit pidentyneet *h*:n myöhemmin kadotessa).

natiivin rinnalla. Merkityksen hän esittää saksaksi 'tapfer, brav, wacker, munter, rüstig, frisch, gewandt, hurtig', ja se on SKES:n tulkitsemana 'urhea, sankarillinen; vilkas, ketterä; reipas, hyvissä voimissa oleva, terve; taitava, kätevä' (s.v. *vauras*). Murteellinen asu *vabras* vastaa tarkalleen suomen *vauras*-asua: vrt. sm. *hauras* ~ vir. *habras* : gen. *hapra* (Hakulinen 1942 s. 40). Rinnakkaisasu *vaper* ja nykyviron kirjakielen *vapper* on selitetty sekundaarisiksi analogiamuodoiksi (jo E. N. Setälä, *Äännehistoria* s. 147; Hakulinen 1942 s. 40). SKES esittää myös sen mahdollisuuden, että vir. *vap(p)er* olisi sm. murt. *vaappara* 'toimielias, kyvykäs' -sanan vastine; toisaalta tämä sana soveltuisi levikiltään myös virolaislainaksi (ks. tark. SKES s.v. *vaappara*, *vauras*). Vir. *vapper* ja sm. *vaappara* -asujen tulkinnasta riippumatta voimme joka tapauksessa todeta, että sm. *vauras* palautuu asuun \**vabras*, koska sitä ei voi erottaa viron adjektiivista. Semantiikan suhteen huomattakoon, että sm. *vauras* on vanhoissa sanakirjoissa myös 'terve, reipas, voimakas, uljas' (SKES; Agricolalla se kääntää latinan sanan *infractus* 'lannistumaton': Hakulinen 1963 s. 229). \**Vabras*-asun puuttuminen itämurteista voi johtua kirjakielen vaikutuksesta (SKES).

8.2 Vanhoja *-as/-äs*-vartaloisia */-pr/-*-sanoja lienee *vauraan* lisäksi suomessa vain kolme: *hauras*, *teuras*, *äyräs*. Kun näille kolmelle on jo osoitettu germaaninen etymologia, herää epäily, että tämä neljäskin on vanha laina. Asiaa on pakko tutkia.

Tanskassa on adjektiivi *væver*, jonka ODS tulkitsee tanskaksi 'hurtig, rask, livlig og let, adræt, behændig i sine bevægelser; vims' eli siis 'reipas, eloisa, eläväinen, nopsa, ketterä liikkeissään' (varsinkin pienistä ihmisistä, lapsista, eläimistä, jotka liikkuvat nopeasti, ketterästi sinne tänne); kuvallisesti, henkisistä ominaisuuksista käytettynä se merkitsee 'hurtig, livlig, kvik, levende; virksom, foretagsom, ivrig' eli 'reipas, eloisa; utterra, yritteliäs, innokas' (ODS). Merkitys vastaa siis paljolti Wiedemannin esittämiä viron adjektiivin sävyjä, samoin myös sm. *vauraan* vanhempia sävyjä 'frisk, rask, munter, stark, kraftfull' (Lönnrotin selitystä). Kyseinen tanskan adjektiivi, joka tavataan myös murteissa, kuuluu germaaniseen pesyeeseen, jota verbinä edustaa vanhemman tanskan *vawre* 'kulkea levottomasti ympäriinsä' (ODS), mnorj. *vafra* 'liikkua sinne tänne (levottomasti), häilyä', mnorj. *vavra* 'liikkua sinne tänne, kuljeksia edestakaisin; väristä', nisl. *vafra* myös 'kävellä huojuen, vaappua' jne. (de Vries s.v. *vafra*, Torp, ODS jne.). Tähän kuuluu myös mnorj. myyttinen *vafur-logi* 'leiskuva liekki' = nisl. *vafur-logi* 'virvatuli' (Blöndal). Verbillä on vastine saksassa: kys. *waberen* 'olla liikkeessä' (lapsi äidin kohdussa), vuys. (mm. Luther) *wabern* 'kulkea sinne tänne, olla puuhassa', nykymurt. (Hessen, Thüringen) 'liikkua nopeasti, häilyvästi; häilähtää' (DWb).

Verbi on tyypillinen iteratiivissävyinen *r*-suffiksillinen muodoste ablautasteesta germ. \**wab-*. Tällainen tyyppi on alun perin syntynyt siten, että

kantasanana on ollut *-ra*-suffiksillinen nomini, lähinnä adjektiivivi, josta on muodostettu *ō*-luokan heikko verbi, jollainen mnorj. *vafra*-verbikin on. *r*-suffiksi on myöhemmin tajuttu verbin suffiksiksi ja näin on analogisesti muodostettu uusia verbejä, joilla ei *ra*-suffiksillista adjektiivikantaa ole koskaan ollutkaan (Meid 1967 s. 264).

Kun kyseisellä germ. verbillä on edustus sekä saksassa että skandinaavisissa kielissä, sitä voidaan pitää germaaniseen yhteisaikaan palautuvana (näin esim. DWb). Mutta jos se on näin vanha, sen syntykin voi olla primaarista tyyppiä eli edellyttää kannakseen adjektiiviva germa. *\*wabra-*, nom. sing. mask. *\*wabra-z*, joka olisi säännöllinen johdos<sup>1</sup> germ. juuresta *\*web-* 'liikkua sinne tänne' (= ieur. *\*uebh-* : vrt. kys. *weben* 'liikkua sinne tänne; kutoa' IEW s. 1114): oletettu *\*wabra-z* merkitsisi näin alun perin *\*liikkuvaista, eloisaa, virmaa'*. Se sopisi sekä äännteellisesti että semanttisesti *vauraan* originaaliksi. Tarkalleen tätä adjektiiviva vastaavaa asua ei germaanisista tytärkielistä siis adjektiivivina voitane (enää) varmasti osoittaa (mnorj. *vafur-logi* 'leiskuva t. liikkuva liekki' = nisl. *vafur-logi* 'virvatuli' voisi ensi osaltaan mahdollisesti vastata sitä), mutta mainittu tanskan adjektiivivi on sitä lähellä. Lähelle tulee myös anglos. adjektiivivi *wæfre* 'horjuva, vaappuva yms.', joka vastaa lähinnä länsigerm. asua *\*wābrja-* (vrt. Holthausen, Altengl. etym. Wb.), joten se voinee olla tanskan adjektiivivin tarkkakin vastine. — Ieur. *\*uebh-* 'liikkua sinne tänne' katsotaan samaksi juureksi kuin ieur. *\*uebh-* 'kutoa'. Kivi- ja pronssikauden pystyillä kangaspuilla kutoessaan kutoja joutui liikkumaan edestakaisin (vrt. suomenkin *toimi* 'puuha' myös kudontatermi).

8.3 Edellä esitetyn valossa voinee *vauraan* germaanista lähtöä pitää ainakin hyvin mahdollisena. Mutta huomioon on otettava muutakin. Käsitellyssä germaanisessa pesyessä edestakaisen liikkeen perusmerkitys esiintyy toisaalta positiivissävyisenä toimeliaisuutena, toisaalta negatiivissävyisenä epävakautena, vaappumisena, vapisemisena. Itämerensuomen puolelta löydämme vastaavasti esim. sm. murt. *vaappara, vaappera* 'toimelias, kyvykäs, vikkela, kätevä', toisaalta sm. murt. *vaappera, vappera, vapera* 'kiikkerä, horjuva', *vaappua* 'huojua', *vaapata* 'huojua; kävellä t. liikkua edestakaisin t. huojuen', vihdoin myös *vapista, vavista*, jonka SKES yhdistää *vaappua*-ryhmään. Viirasta voidaan mainita esim. homonyymit *vaperdada* 'olla rohkea, reipas jne.', *vaperdada* 'huojua' (Wiedemann). Edellä jo mainittiin, että sm. murt. *vaappara* 'toimelias' on ilmeisesti tavalla tai toisella *vauraan* sukua (vrt. *hauras* : *hapera*). Nyt näyttää siltä, että paljon laajempikin sm.(-karj.-aun.)-vir. deskriptiivissävyinen sanue on juuriltaan germaanista lähtöä, superstraattivaikutusta: *r*:ttömiä germ. asuja edustavat mm. kys. *waben* 'olla liikkeessä', mnorj. *vāfa* 'horjuva,

<sup>1</sup> Samanlainen johdos on esim. germ. *\*wakra-* germ. *\*wek-*juuresta (= ieur. *\*ueg-* 'olla reipas, terve') > mnorj. *wakr*, mys. *wackar, wachar*, nykys. *wacker* 'reipas' (Meid 1967 s. 78).

vaappua, heilua' (de Vries s. 638). Ensi tavun vokaalin kvantiteetin horjunta (ja *-pp-* *-p-*:n rinnalla) selittyy helposti deskriptiivisyydestä. Toisaalta myös germ. puolella esiintyy pitkän *ā*:n ablautastetta: esim. jo mainitut anglos. *wāfre* 'huojuva jne.' ja mnorj. *vāfa* 'heilua, vaappua' (de Vries). Tietenkin kyseessä voisi sinänsä olla vain samanlaiseen äännesymboliikkaan perustuva yhtäläisyys, mutta toisaalta merkityksien paralleelinen polarisoituminen 'toimelias'—'huojuva'-akselille ja toisaalta *vauras*-adjektiivin nivoutuminen tähän viittaavat germaaniseen superstraattiin.<sup>1</sup>

## 9 Tiivistystä ja päätelmiä

9.1 Käsitellyt germaanisietymologiat edustavat havainnollisesti eri lainakerrostumia.

*Havas* ja *laho* on lainattu luoteisgermaanisen (= länsi- + pohjoisgerm.) *ē* > *ā* -kehityksen jälkeen (kuten esim. *malja*)<sup>2</sup> ja ilmeisesti kumpikin myös kantasuomen *š* > *h* -kehityksen jälkeen.

*Laho* kuuluu lisäksi niihin sanoihin, joissa germ. soinnillinen *g*-spirantti on korvattu myöhäiskantasuomen *h*:lla; muita tällaisia ovat *maha*, *paha*, *saha*, *laih(v)o*, *saih(v)o*. Näistä *paha* (O. Mäkeläisen etymologia) heijastaa *lahon* tavoin lisäksi myös germ. *ē* > *ā* -muutosta. Sen levikki kattaa silti koko itämerensuomen: esimerkki myöhäiskantasuomeen tulleen germaanisen lainan ekspansiokyvystä (vrt. 9.6).

9.2 Kokonaan toiseen, varhaisempaan kauteen kuuluvat selitykseni mukaan *hauras* < \**šapras*, *saura* < \**šapra* (ja luultavasti myös *teuras* < \**tepras*). Ne edellyttävät lähinnä varhaiskantasuomen foneemisysteemiä: oppositiota /s/ ≠ /š/ ja kautta, jolloin nykyisiä diftongiyhtymiä /aur eur/ jne. ei vielä

<sup>1</sup> Germaaninen tausta selittäisi myös vanhojen sanakirjojen 'isoa seulaa' merkitsevän *vaura*-sanan. Seulominen on edestakaista liikettä: vrt. vir. *söölluda* 'seulaa'; liikkuu sinne tänne, edestakaisin' (Wiedemann; ks. s. 269 alaviite 2), edelleen liett. *krėsti* 'ravistaa, vapisuttaa' ~ *krėtalas* 'suuri seula', samaan juureen kuuluu myös mys. *redan* 'seulaa', nykysaks. murt. *räder*, *rädel* 'seula' ja mnorj. *hradr* 'nopea' jne. (IEW s. 620). Jopa harvinainen ja kirjallisuudessa myöhään todettu *vaurio* 'onnettomuus, vika' selittyisi pesyeeseen kuuluvaksi: semanttisena paralleelina suhteelle 'vireä (= nopeasti liikkuva)' ~ 'vika' huom. esim. sm. *virma* subst. mm. 'periytynyt t. uusiutuva vika t. vajavuus, (psykkinen) häiriö' ~ (Ganander) 'virvatuli' ~ adj. 'vireä, vilkas, eloisa, raisu, vaappuva käynti; sekava höpinä yms.; henkilö, joka näin käyttäytyy' ('Slumpetraf = Vingl; det at vavra; Irren om; Lallen, Sludder osv.; En som vavrar': Ross).

<sup>2</sup> Germ. *ē* > *ā* -kehitys on nähdäkseni ainakin sydänalueellaan vanhempi kuin yleensä on oletettu. Varhaisimmissakin riimuesiintymissä (200-luvulla) on jo *ā*, ts. sama riimu kuin lyhyellä /a/:lla. Olen toisessa yhteydessä (Neuphil. Mitteilungen 1978 s. 310—311, arvostelu) lyhyesti käsitellyt kehityksen ajoitusta (päädyn 1. vuosisadalle eKr.). Myös *paha* on omiaan viittaamaan kyseisen kehityksen suhteelliseen varhaisuuteen. Asian laajempi käsittely on pakko jättää toiseen yhteyteen.

ollut. Jos sanat olisi lainattu vasta myöhäiskantasuomeen, olisi *hauraani*, *hapraan* tilalla *\*sauras* ja *sauran*, *sa(a)pran* tilalla *\*taura*. Sen mukaan, miten germ. sananalkuinen (puoli)vokaalin etinen /s/ ja /st/ on substituoitu, saamme siis kaksi kerrostumaa:

1. Varhaisempi kerrostuma: vkgerm. /s-/ > vksm. /š-/  
 » /st-/ > » /s-/

germ.		vksm.		sm.
<i>*sauras</i>	>	<i>*šapras</i>	>	<i>hauras</i>
<i>*sauþa-</i>	>	<i>*šavta</i> (t. -ð-)	>	<i>hauta</i>
<i>*sāk(e)j-</i>	>	<i>*šake-</i>	>	<i>hakea</i>
<i>*staura-</i>	>	<i>*sapra</i>	>	<i>saura</i>
<i>*starrā</i>	>	<i>*sara</i>	>	<i>sara</i>
<i>*stūra-</i>	>	<i>*sūre</i>	>	<i>suuri</i>

2. Myöhempi kerrostuma: (k)germ. /s-/ > (mk)sm. /s-/  
 » /st-/ > » /t-/

germ.		sm.
<i>*saðula-</i>	>	<i>satula</i>
<i>*sairaz</i>	>	<i>sairas</i>
<i>*sakō</i>	>	<i>sakko</i>
<i>*stangō</i>	>	<i>tanko</i>
<i>*stehiaz</i>	>	<i>tehdas</i>
<i>*stifta-</i>	>	<i>tiuhtha</i>

Tässä artikkelissa ei ole ollut mahdollista käsitellä kaikkia niitä etymologioita, joita voin esittää vanhemman tyyppin substituutiokaavan tueksi. Tarkoitukseni on käsitellä näitä etymologioita perusteellisesti omana kokonaisuutenaan toisessa yhteydessä.<sup>1</sup> — Myöhemmän kerrostuman substituutiota on sinänsä mahdollinen myös aiemmin mutta ei päinvastoin.

9.3 Kyseiset varhaisen kerrostuman substituutiosuhteet ovat uusi osoitus siitä, että germaanien-suomalaisien kontaktien alku on sijoitettava jo Kristuksen syntymää edeltävään aikaan. On huomattava, että ajoituskriteeri on kanta-

<sup>1</sup> Olen jo esittänyt tätä koskevaa aineistoa esitelmässäni, jonka pidin Suomalais-ugrilaisessa Seurassa 20. 4. 1979.

suomen omasta äännehistoriasta saatu. Muita tällaisia kantasuomen äännehistorian omaan evidenssiin pohjaavia kriteereitä olen esittänyt jo aiemmin; mainitsen tässä vain ims.-lp. äännesuhteet (mikäli laina on kulkeutunut myös lappiin). Etymologiat osoittavat, että ims.-lp. äännesuhteet ovat vanhimmassa kerrostumassa samat kuin balttilaisissakin lainoissa eli vastaavat varhaiskantasuomesta periytyvän sanaston suhteita (tiivistelmä: Koivulehto 1976 s. 277—281).<sup>1</sup> — Mainittakoon, että germaanisista lainoja paljon tutkinut Hans Fromm, joka aiemmin (1957—1958) pyrki määrittämään kosketusten alkamisen mahdollisimman myöhäiseksi, on nyttemmin todennut ajoituksen tarkistamisen taaksepäin aiheelliseksi (Fromm 1977 erit. s. 142 ja 149).

9.4 Germaaniselta puolelta saatavat kriteerit sopivat tähän ajoituksen siirtämiseen. Mikään tuntemani seikka ei ole sen kanssa ristiriidassa. Useimmat vanhat lainathan ovat äännesuhteita sellaisia, että ne tarkkaan vastaavat kantagermaanisista rekonstruktioita. Kaikki rekonstruoidun kantagermaanin

<sup>1</sup> Kotikielen Seurassa 13. 10. 1977 pitämässäni esitelmässä («Arjalaisia, balttilaisia ja germaanisista lainakosketuksia: mitä *ohran*, *kehrän*, *ohjan*, *ratsaan* ym. sanojen takana?») olen esittänyt vielä mm. seuraavan kriteerin: vanhimmissa germ. lainakerrostumuissa on germ. *ð*, *f* (t. esiger. *t*) + *j*-yhtymä korvattu varhaiskantasuomen liudentuneella affrikaatalla *-lls-* (> sm. *-ts-*); sama substituuutio näkyy myös balttilaislainassa *metsä*. Esitin tuolloin seuraavat tätä koskevat etymologiat (ansio tämän äännesuhteen huomaamisesta kuuluu alun perin Jaakko Sarvelalle):

1. sm. *ratsas* 'ratsastava; ratsu', johdos *ratsas-taa* jne. < vksm. *\*rallſas* < vkgerm. *\*raidja-s* > anglos. *ræde* 'ratsastava, ratsailla oleva', *ræde-cempa* 'ratsumies' jne. Vksm. *-lls-* pro *\*-jlls-*, koska jälkimmäistä yhtymää ei kielessä ollut (*j*:n täytyi sulautua liudentuneeseen affrikaattaan)

2. sm. *otsa*, vir. *ots* 'otsa, edusta, etupuoli; pääty', liiv. *võntsa* 'otsa' jne. (sana esiintyy myös volgalaisella ja permiläisellä taholla!) < vksm. *\*ontſa* < vkgerm. *\*anhja-* (t. esiger. *\*antjo-*) > mnorj. *enni*, mys. *endi* 'otsa'

3. sm. *vitsa* jne. < vksm. *\*vittſa* < vkgerm. *\*wiþjā* > germ. *\*widjō* > mnorj. *við* (gen. *viðjar*) jne. 'vitsa(s)'; ven. murt. *vica* 'vitsa' < ims.

4. sm. *metsä* jne. = lp. *mæð'ē* 'tuonnemmaksi', lpI myös 'metsemmäksi' jne. (E. Itkosen rinnastus) < vksm. (≈ s.-ugr.) *\*mellſä* < läh. baltt. *\*medja-* > liett. *mėdis* 'puu'; (murt.) *metsä* jne. — balttilaisena lainana piti sanaa jo Thomsen.

Nämä sanat lainautuivat (selitykseni mukaan) aikana, jolloin (varhais)kantasuomessa ei vielä ollut yhtymää */-tj-/*, joka näyttää tulleen kieleen vasta lainojen myötä: myöhempää kerrostumaa edustavat germ. lainat *patja*, *vitja*, *lattia*. Samanlainen substituuutio näkyy lapissa lp. *fi'ē'ō* 'hylkeen jalka, evä' < kskand. *\*fitjō* > mnorj. *fił* (gen. *fiłjar*) 'vesilinnun räpylä, hylkeen evä'. Ns. »Sieversin laki« ei siis germ. puolella ollut lainautumisaikana vielä voimassa (*\*anhja-*, ei *\*anhja-* t. *\*anhja-*). Tarkoitukseni on käsitellä näitä etymologioita tarkemmin toisessa yhteydessä.

Saman äännesuhteen on nyttemmin todennut (minusta riippumatta) myös Ralf-Peter Ritter (Ritter 1979). Esimerkkeinä hän esittää *metsän* ja sen tueksi seuraavan germaanisien rinnakaistapauksen: sm. *maltſa* 'Melde' < germ. *\*malð(i)jō(n)* t. *\*malðjā* > mys. *melta* 'Melde' (jo Diefenbach yhdisti aikoinaan sm. ja saks. sanan). Ritter toteaa aivan oikein yhdistelmän edellyttävän, että »Sieversin laki« ei ollut voimassa. Hän selittää äännesuhteen balttilaisen *metsän* tapauksessa olettamalla ims. taholla kehitystä *\*tj* > *\*tj* > *\*tl* > *\*t* > *\*cc* (s. 296); germ. lainassa olisi taas kyse substituuutiosta, jossa germ. elementti korvattiin ims. *\*ll*:llä (s. 297). Lp. *mæ'ē*-sanan Ritter jättää (perustellen) sivuun.

Samaan varhaiseen kauteen sijoitin esitelmässäni myös mm. ims. *ohja*-sanan lainautumisen: < vkgerm. *\*ansjā* > > kas. *ōse* 'kädensija (astiassa); silmukka, lämsä' = kr. door. *ānta* 'ohjokset' jne.



äänteelliset tunnukset heijastuvat *ims:n* (vanhimpien kerrostumien) germ. lainoista, siinä määrin kuin se kielten erilaisen äännerakenteen vuoksi vain on mahdollista (ks. myös tämän artikkelin kohta 4.2: *lieka*). Lyhyesti sanoen: ei voi esittää mitään germaanista kriteeriä, joka osoittaisi, että germaanis-suomalaiset kontaktit eivät olisi voineet alkaa viimeistään kantagermaanin aikana. Ja kantagermaania varhaisempaan kauteen ei ole sinänsä tarvis menäkään. Ts. ei ole nähdäkseeni mitään syytä katsoa, että juuri germaanisten lainojen varhaisen ikäyksen tueksi tarvittaisiin näyttöä (germaanisten kielten perusteella rekonstruoitua) kantagermaania varhaisemmasta kieliasusta; eihän tunnettujen balttilaisten lainojenkaan tueksi tarvita (eikä voida esittääkään) kantabalttia vanhempaa asua. Silti voidaan tietysti tarkata, löytyisikö kuitenkin myös sellaisia kriteerejä, jotka viittaavat näin määriteltyä kanta-germaania varhaisempaan kauteen eli kauteen, jolloin kaikki ieur. rekonstruktiotason ja germ. rekonstruktiotason välille sijoittuvat äänne muutokset eivät vielä olleet toteutuneet. Tällaista kautta voisi nimittää varhaiskantagermaaneiksi. Olen jo vuonna 1972 esittänyt tällaisina mm. seuraavat kaksi kriteeriä: 1. säilynyt ieur. *ā*-väri ensi tavussa(kin) (ieur. *ā* > kgerm. *ō*), 2. sanaan sisäinen konsonanttisuhde kgerm. /p t k/ (< ieur. /b d g/) ~ *ims.* /p t k/ pro »normaali« — myöhempien kerrostumien — *ims.* /pp tt kk/ (ks. Koivulehto 1972 s. 618—, erit. 625—).

Hans Fromm on esittänyt kumpaankin kriteeriin huomautuksia kuitenkin lähinnä vain tuon varhaisen artikkelini sisällön perusteella (Fromm 1977 s. 139—142, s. 138 alaviite). Hän pitää *ā*-värin todisteina tuolloin esittämiäni kahta etymologiaa epävarmoina: 1. *äyräs, äpräs* < vkgerm. \**āfra-s* > kgerm. \**ōfraz* > anglos. *ofer, ofor*, saks. *Ufer* jne., 2. *raate* < vkgerm. \**wrät-s*, plur. *wrātes* > kgerm. \**wröt-s* > ruots. *rot* jne. 'juuri'. Jälkimmäisen esitin jo alun perin varauksin (»möglichlicherweise«: s. 625) ja yhdyn mielelläni täysin Frommin kantaan. Sen sijaan *äpräs*-etymologia pitää nähdäkseeni kuitenkin paikkansa.<sup>1</sup> Uutena todisteena voidaan nyt esittää mm. sen fonotaktinen rakenne: se on vanha /-pr-/sana ja kuuluu *-as/-äs*-vartaloihin. Suomessa on ilmeisesti vain neljä tällaista sanaa, ja kaikille on osoitettavissa germaaninen etymologia: *hauras, teuras, vauras, äyräs*. *ā*-väristä voidaan nyttemmin esittää uusi esimerkki: sm. *hakea* (ks. 5.4, 9.2). Silti voi todeta, että lainojen varhainen ikäys ei kaadu, vaikka kyseiset etymologiat olisivat vääriäkin. Meillä vain ei siinä tapauksessa olisi esimerkkiä ieur. *ā*-väristä, mikä taas olisi hyvin ymmärrettävää: foneemi oli suhteellisen harvinainen ensi tavussa. Sitä paitsi *ā* > *ō*-kehityksen ajan-

<sup>1</sup> Esittämäni etymologia sm. *rytö* < germ. \**brulan-* > mnorj. *broti* jne. 'rytö' on — kuten Fromm huomauttaa (mts. 140) — varmaankin harhaan osunut. Siitä huolimatta jää jäljelle vielä useita etymologioita, joissa germ. /a u/ -foneemeja vastaa suomessa /ä ü/ (ks. Koivulehto 1971a). Balttilaisissa lainoissa on tästä myös kiistattomia esimerkkejä: *tyhjä, tytär*.

kohtahan ei ole tiedossa; muutos voi olla hyvinkin vanha.

Konsonanttisuhteeseen Fromm huomauttaa mm., että germaanisen äänne-siirroksen ajankohtaa ei ole vieläkään määritelty (mts. 142). Vaikka näin onkin, voi mainittua suhdetta silti pitää lisäkriteerinä (Koivulehto 1976 s. 279), nimenomaan koska sen esiintyminen tietyssä sanassa näyttää olevan sopu-soinnussa tuon sanan mahdollisten muiden kriteerien kanssa:<sup>1</sup> äänne-siirroksen ajoituksesta riippumatta on ims. /p t k/:n esiintyminen tietenkin sitä odotet-tavampaa, mitä varhaisempaan ajankohtaan menemme. Vastaavat germaa-niset tenuisklusiilit ovat olleet sitä »heikompia» (leenisluonteisia kuten suomen /p t k/), mitä kauemmaksi ajassa menemme. Jos siis kontaktien alkamisen ajankohta määritellään varhaiseksi, on tietenkin parempi, että kyseinen suhde on osoitettavissa kuin että sitä ei esiintyisi — äänne-siirrosta edeltävää aikaa (ieur., esigerm. /b d g/) en silti ole tarkoittanut. Fromm huomauttaa vielä, että kyseisen konsonanttisuhteen esimerkit ovat dentaaleja, jolloin voisi aja-tella niiden olleen foneettisesti erikoisasemassa (mts. 141). Olen kuitenkin myöhemmin esittänyt — eri yhteyksissä — useita esimerkkejä myös /-p-/ ja /-k-/ -sanoista (vrt. jo Fromm, mts. 141).

9.5 Miten kauas ajanlaskun taitteen taakse sitten voimme mennä? Pidän edelleen todennäköisenä, että ainakin pronssikaudelle asti. Esittämäni kriteerihän edellyttävät lainaavan kielimuodon olleen varhaiskantasuomen tasolla.<sup>2</sup> Tämä taas sopii arkeologian pronssikauteen (n. 1500—500 eKr.). (Varhaiskantasuomi päättyy Mikko Korhosen esittämässä kronologiassa jo n. 1000 eKr.) Pelkästään kielelliset kriteerit eivät kylläkään vaatine välttämättä juuri näin varhaista ikäystä. Joka tapauksessa ne osoittavat, että vanhin lainaker-rostuma on tullut kieleen, joka on ollut foneemirakenteeltaan vielä olennaisesti toisenlaista kuin myöhäiskantasuomi, eli juuri varhaiskantasuomalaista. Lisä-todiste tulee arkeologian taholta: jos kielelliset kriteerit selvästi vievät ajan-laskun taitteen tuolle puolen, on vaikea pysähtyä ennen pronssikautta, koska arkeologian valossa ei näytä siltä, että vasta senjälkeisen esiroomalaisen rauta-kauden aikana olisi tapahtunut ensimmäinen germaanisen kulttuurin invaasio Itämeren itäpuolelle, kantasuomalaiselle alueelle. Pronssikauteen tämä in-vaasio sopii sen sijaan mainiosti (vrt. esim. Vilkuna 1970, 1976, Salo 1968). Arkeologeista jo virolainen Harri Moora esitti, että kantasuomalaisten on täy-tynyt olla kosketuksissa germaaneihin jo pronssikaudella (vrt. esim. Moora

<sup>1</sup> Esimerkkejä: *ruoka* < vkgerm. \*rōkā, mutta *ruokko* < kgerm. \*rōkō; *hakea* < vkgerm. \*sāk-, mutta *sakko* < kgerm. \*sakō.

<sup>2</sup> Lauri Posti on osoittanut, että varhaiskantasuomesta myöhäiskantasuomeen johta-neet äänne-muutokset selittyvät lähes kaikki luontevasti germaanisen superstraatti-vaikutuksen aiheuttamiksi (Posti 1953). Tämä selitys siis edellyttää jo *eo ipso*, että germaanis-suomalaiset kontaktit ovat alkaneet jo varhaiskantasuomen äännesysteemin aikana.

1958 s. 24—28).<sup>1</sup> Pekka Sammallahti on yhtynyt tähän jo 1976 esittämäni ajoitukseen (Sammallahti 1977 s. 121—).

9.6 Sitä seikkaa, että useat germaanisiet lainat, nimenomaan myös useat kaikkein vanhimmista (kuten *saura*), esiintyvät vain Suomenlahden pohjoispuolella, voinee tuskin tulkita muuten kuin siten, että varhaisimpiakin germaanisiet kosketuksia on ollut nimenomaan myös Suomen niemellä. Samaanhan viittaavat myös ne erittäin vanhat lapissa tavattavat germ. lainat, joita olen käsitellyt (ks. Koivulehto 1976 s. 277—). Jos varhaisimmat lainat ovat siis pronssikautisia, varhaiskantasuomea puhuneita »suomalaisia» on asunut Suomessa viimeistään jo pronssikaudella.<sup>2</sup> Kielitieteen perinteisen käsityksen mukaan suomalaiset ovat tulleet maahan vasta ajanlaskun taitteessa. Nyt voisi ajatella, että näin suuren »suomalaisen» alueen olettaminen jo pronssikautiseksi olisi hankalaa, koska näyttäisi helposti siltä, että varhaiskantasuomesta myöhäiskantasuomeen johtaneet äänne muutokset olisivat täysin (tai lähes täysin: vrt. eteläviron poikkeuksellinen *kt > tt*-kehitys, T. Itkonen 1972 s. 110, Sammallahti 1977 s. 133) samanlaisina tapahtuneet laajahkolla alueella, Suomenlahden kummallakin puolella. Totunnaisesti tuo myöhäiskantasuomeksi kehittynyt alue on käsitetty alkujaan suppeaksi: on päätelty, että äänne muutokset tapahtuvat aluksi verraten suppealla ydinalueella.

En näe tässä kuitenkaan olennaista ristiriitaa. Ensinnäkin varhaiskantasuomen viime vaiheissa »lappalaisen» alueen rinnalle eriytynyt »suomalainen» alue on ilmeisesti neliökilometreinä mitattuna ollut sittenkin aika suppea. Se on käsittänyt tiettyjä asutuspisteitä rannikolla ja sisämaan vesistöjen tuntumassa, ja väestöä on yhteensä ollut ehkä vain muutamia tuhansia. Toiseksi myöhäiskantasuomeen johtaneet äänne muutokset olivat — kuten Lauri Posti on hyvin perustellut (Posti 1953) — lähes kaikki germaanisiet superstraatin aiheuttamia »muotimuutoksia», ulkoa, ylhäältä päin tulleita, eivät

<sup>1</sup> Moora — kuten T. E. Karsten ym. — puhuu varhaisista kontakteista pohjoisgermaaneihin. Tämä termi on huomatakseni aiheuttanut jatkuvasti sekaannusta, kun se on ymmärretty kielelliseksi termiksi. Skandinaavisen pronssikautisen kulttuurin alue (karkeasti Etelä-Skandinavia, Tanska ja Saksan rannikko Elbeltä Oderille) on yleisen käsityksen mukaan juuri germaanisiet, germaanisiet kantakielen »alkukoti»: aivan oikein siis varhaisimmat germ. lainat ovat tältä (etelä)skandinaaviselta alueelta tulleita germaaneilta peräisin. Tuon alueen silloista kieltä ei kuitenkaan voi mielekkäästi nimittää »pohjoisgermaanisiet» vaan tietenkin vain kantagermaanisiet. Vasta paljon myöhemmin voidaan pohjoisgermaanisiet erottaa muista germaanisiet ryhmityksistä. Mutta siis jo pronssikaudella kosketukset ovat epäilemättä maantieteellis-kulttuurisessa mielessä pohjoisgermaanisiet.

<sup>2</sup> Pekka Sammallahtien hahmottelema kuva on tässä kohdin samanlainen (Sammallahti 1977 s. 130). Jo aiemmin, vuonna 1972, Terho Itkonen päätyi itämerensuomalaisen kielen kehkeytymistä analysoidessaan siihen, että on oletettava erillinen varhainen pohjoiskantasuomen komponentti. Hän katsoi tuolloin, että »tutkimuksen nykyvaiheessa — — tuntuisi luontevalta otaksua sen olleen sijoillaan Suomessa jo viimeisinä vuosisatoina eKr.» (T. Itkonen 1972 s. 110). Nähdäkseni voimme nyt — laajemman lainasana-aineiston pohjalta — pitää tämän pohjoiskantasuomen edeltäjänä jo pronssikaudella Suomessa asuneen kieliyhteisön kieltä.

siis kielen omaan sisäiseen kehitykseen perustuneita suppea-alaisia innovaatioita. Muoti-ilmiöinä nämä superstraattimuutokset ovat voineet levitä Suomenlahden kummallekin puolelle aivan toista vauhtia kuin »tavalliset» ääntenmuutokset (T. Itkonen 1972 s. 110). Myöhäiskantasuomi oli siis »muotisuomea», vähän kärjistäen ehkä eräänlaista *lingua francaa*. Sitä käyttivät ja levittivät varsinkin kauppaa käyneet ja verotusta harjoittaneet kerrostumat, joihin lukeutui tietenkin paljon kaksikielisiä germaaneja. Ajanlaskun taitteen tienoon väestön muuttoliikkeet ovat pitäneet huolen lopusta: muutokset levisivät koko sille alueelle, jonka sittemmin tunnemme myöhäiskantasuomeksi rekonstruoidun kielen jatkajien alueena (vrt. T. Itkonen mp.). Jonkinlaiseksi vertailukohdaksi voinee esittää vaikkapa vulgaari- eli rahvaanlatinan, joka foneemisesti suurin piirtein yhtenäisenä sopii erittäin laajojen romaanisten alueiden rekonstruoiduksi kantakieleksi. Rahvaanlatinakin levisi mm. hallinnon ja veronkannon — jos kohta myös sotilastukikohtien — välityksellä.

## L Ä H T E E T

- AASEN, IVAR Norsk Ordbog. Christiania 1873.  
 BAETKE, WALTER Wörterbuch zur altnordischen Prosaliteratur 1—2. Berlin 1965—68.  
 BLÖNDAL, SIGFUS Íslandsk-dansk Ordbog. Reykjavík 1920—24.  
 BOSWORTH, JOSEPH An Anglo-Saxon Dictionary, edited and enlarged by T. N. Toller. Oxford 1882.  
 DANELL, GIDEON Ordbok över Nuckömålet. Lund 1951.  
 DWB = Deutsches Wörterbuch, begründet von J. und W. Grimm 1—16. Leipzig 1854—1960.  
 FALK, HJALMAR 1925. Svensk ordforskning (Hellquistin etymologisen sanakirjan arvos-telu). — Arkiv för nordisk filologi 41 s. 137—156. Lund.  
 FRAENKEL, ERNST Litauisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg — Göttingen 1962—65.  
 FRITZNER, JOHAN Ordbog over det gamle norske Sprog 1—3. Kristiania 1886—96.  
 FROMM, HANS 1977. Vanhimpien germaanisten lainojen ikäämisestä suomen kielessä. — Virittäjä 1977 s. 137—156.  
 FUF = Finnisch-ugrische Forschungen. Zeitschrift für finnisch-ugrische Sprach- und Volkskunde. Helsinki.  
 GANANDER, CHRISTFRID Nytt Finskt Lexicon. Käsikirjoituksesta (1787) tehty näköis-painos 1—3. Porvoo 1937—40.  
 GRAFF, E. G. Althochdeutscher Sprachschatz 1—6. Berlin 1834—46.  
 HAKULINEN, LAURI 1942. Agricolan kieli ja viro. Hajahuomioita. — Suomi. Kirjoi-tuksia isänmaallisista aiheista osa 101 s. 19—50. Helsinki.  
 ——— 1963. Vanha kirjasuomi ja viro. Lisää yhtäläisyyksien vertailua. — Virit-täjä 1963 s. 227—238.  
 HELLQUIST, ELOF Svensk etymologisk ordbok. Tredje upplagan, ny tryckning. Lund 1966.  
 IEW = POKORNY, JULIUS Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. Bern — München 1959.  
 ITKONEN, ERKKI 1977. Die Umwandlung einiger *a*- und *ä*-Stämme zu *e*-Stämmen im Urfinnischen. SUSA 75.

- ITKONEN, TERHO 1972. Historiantakaiset Häme ja Suomi kielentutkijan näkökulmasta — Historiallinen Aikakauskirja 1972 s. 85—112. Helsinki.
- JOKI, AULIS J. 1973. Uralier und Indogermanen. — SUST 151. Helsinki.
- JUSLENIUS, DANIEL Suomalaisen Sana-Lugun Coetus — Fennici Lexici Tentamen — Finsk Ordaboks Försök. Stockholm 1745.
- KALIMA, JALO 1930. Parista suomen *s*-alkuisesta sanasta. — Virittäjä 1930 s. 346—348. Helsinki.
- 1933. Fi. *sammás* 'grenzstein'. — FUF 21 s. 128—137. Helsinki.
- 1936. Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat. Helsinki.
- 1952. Slaavilaisperäinen sanastomme. Helsinki.
- KARSTEN, TOR EVERT 1915. Germanisch-finnische Lehnwortstudien. — Acta Societatis Scientiarum Fennicae Tom XLV N:o 2. Helsingfors.
- 1943—44. Finnar och germaner. Folk- och kulturberöringar från tre ärtusenden. — Folkmålsstudier 9—10 s. 1—260, 261—630. Helsingfors.
- KETTUNEN, LAURI Livisches Wörterbuch. Helsinki 1938.
- KKS = Karjalan kielen sanakirja 1—. Päätoimittaja Pertti Virtaranta. Helsinki 1968—.
- KLUGE, FRIEDRICH — MITZKA, WALTHER Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 20. Aufl. Berlin 1967.
- KOIVULEHTO, JORMA 1971a. Germanisch-finnische Lehnbeziehungen I. — Neuphilologische Mitteilungen 72 s. 577—607. Helsinki.
- 1971b. Vanhimmista germaanis-suomalaisista lainakosketuksista. — Virittäjä 1971 s. 380—388.
- 1972. Germanisch-finnische Lehnbeziehungen II. Neuphilologische Mitteilungen 73 s. 575—628. Helsinki.
- 1976. Vanhimmista germaanisista lainakosketuksista ja niiden ikäämisestä I—II. — Virittäjä 1976 s. 33—47, 247—290.
- 1979. Baltisches und Germanisches im Finnischen: die finn. Stämme auf *-rte* und die finn. Sequenz *VrtV*. — Explanations et tractations Fenno-Ugricae in honorem Hans Fromm, hrsg. von Erhard F. Schiefer. Münchener Universitäts-Schriften, Finn.-Ugr. Bibliothek Bd. 3 s. 129—164. München.
- KORHONEN, MIKKO 1976. Suomen kantakielten kronologiaa. — Virittäjä 1976 s. 3—15.
- KUJOLA, JUHO Lyydiläismurteiden sanakirja. Toimittanut ja julkaissut Juho Kujola. Helsinki 1944.
- LAI, EERIK 1952. Säden torkar. Etnologiska källskrifter utgivna av Sigurd Erixon och Helge Nilson V. Lund.
- LEXER, MATTHIAS Mittelhochdeutsches Handwörterbuch 1—3. Leipzig 1872—78.
- LÖNNROT, ELIAS Finskt-svenskt lexikon. Suomalais-ruotsalainen sanakirja. Toinen, jäljennetty painos. Porvoo 1930.
- MAYRHOFER, MANFRED Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen 1—3. Heidelberg 1956—76.
- MEID, WOLFGANG 1967. Germanische Sprachwissenschaft III. Wortbildungslehre. Sammlung Göschen Bd. 1218/1218a/1218b. Berlin.
- MOORA, H(ARRI) 1958. Zur ethnischen Geschichte der ostseefinnischen Stämme. — Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 59:3.
- MÜHLENBACH, K. — ENDZELIN, J. K. Mühlenbachs Lettisch-deutsches Wörterbuch, ergänzt und fortgesetzt von J. Endzelin 1—4. Riga 1923—32.
- MÄKELÄINEN, OSMO 1977. *Sm. suuri* — kantairanilainen lainasana. — Virittäjä 1977 s. 186—187.
- 1979. Pahan ongelmasta. — Parnasso 1979 s. 160—164.
- NESSELMANN, G. H. F. Wörterbuch der Littauischen Sprache. Königsberg 1850.
- NIELSEN, KONRAD Lappisk ordbok. Lapp Dictionary 1—5. Oslo 1932—62.
- Norsk Riksmålsordbok, utgitt av Riksmålsvernet, utarbeidet av Tryggve Knudsen og Alf Sommerfelt (et al.) 1—2. Oslo 1937—57.
- ODS = Ordbog over det Danske Sprog. Udgivet af det Danske Sprog- og Litteraturselskab 1—27. København 1919—1954.
- POSTI, LAURI 1953. From Pre-Finnic to Late Proto-Finnic. — FUF 31 s. 1—91.
- 1977. Some New Contributions to the Stock of Baltic Loanwords in Finnic Languages. — Baltistica XIII s. 263—270. Vilnius.
- RENVALL, GUSTAV Suomalainen Sana-Kirja. Aboae 1826.
- RIETZ, JOHAN ERNST Svenskt dialekt-lexikon. Malmö 1867.
- RITTER, RALF-PETER 1979. Zur urostseefinnischen sog. langen Affrikata. — Explanations

- tiones et tractationes Fenno-Ugricae in honorem Hans Fromm, hrsg. von Erhard F. Schiefer. Münchener Universitäts-Schriften, Finn.-Ugr. Bibliothek Bd. 3 s. 295—300. München.
- ROSS, HANS Norsk Ordbog. Tillæg til »Norsk Ordbok» af Ivar Aasen. Christiania 1895.
- SALO, UNTO 1969. Itämerensuomalaisten kielten germaaniset lainasanat. — Kalevalaseuran Vuosikirja 49 s. 219—227. Helsinki.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 1977. Suomalaisen esihistorian kysymyksiä. — Virittäjä 1977 s. 119—136.
- SAOB = Ordbok öfver svenska språket, utgifven af Svenska Akademien 1—. Lund 1898—.
- SCHILLER, KARL — LÜBBEN, AUGUST Mittelniederdeutsches Wörterbuch 1—6. Bremen 1875—81.
- SCHÜTZEICHEL, RUDOLF Althochdeutsches Wörterbuch. Tübingen 1969.
- SKES = Toivonen, Y. H. — Itkonen, Erkki — Joki, Aulis J. — Peltola, Reino, Suomen kielen etymologinen sanakirja 1—6. Helsinki 1955—78.
- SMS = Suomen murteiden sanakirjan kokoelmat. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- STANG, CHR. S. 1966. Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen. Oslo — Bergen — Tromsø.
- SUSA = Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja. Helsinki.
- SUST = Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia. Helsinki.
- SÄVE et alii = Gotländsk ordbok på grundval av C. och P. A. Säves samlingar redigerad av G. Danell, A. Schagerström och H. Gustavson 1—2. Uppsala 1918—45.
- SÖDERWALL, K. F. Ordbok öfver svenska medeltids-språket 1—2. Lund 1884—1918.
- THOMSEN, VILHELM 1890. Berøringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog. København.
- TORP, ALF Nynorsk etymologisk ordbok. Kristiania 1919.
- TUNKELO, E. A. 1906. Etymologisches. — SUSA XXIII, 31. Helsinki.
- VASMER, MAX Russisches etymologisches Wörterbuch 1—3. Heidelberg 1953—58.
- VENDELL, HERMAN Ordbok över de östsvenska dialekterna. Helsingfors 1904—07.
- VENTO, URPO 1964. Pyydyskudosten nimityksiä ja niiden merkitysoppia. Pro gradu -tutkielma (konekirjoite, säilytteillä Suomen kielen laitoksessa).
- WIEDEMANN, FERDINAND Ehstnisch-deutsches Wörterbuch. Zweite verm. Aufl. Petersburg 1893.
- VILKUNA, KUSTAA 1970. Sanoja niityltä niitetyltä. Huomioita suomalais-germaanisista kosketuksista. — Virittäjä 1970 s. 256—276.
- 1976. Lehmän kotiutuminen perheeseen, nautan asettuminen yhteiskuntaan. — Virittäjä 1976 s. 19—30.
- WOESTE, FRIEDRICH Wörterbuch der westfälischen Mundart. Neu bearb. und hrsg. von Erich Nörrenberg. Norden — Leipzig 1930.
- WOSSIDLO, RICHARD — TEUCHERT, HERMANN Mecklenburgisches Wörterbuch 1—. Neumünster 1942—.
- DE VRIES, JAN Altnordisches etymologisches Wörterbuch. Leiden 1961.
- ZAITSEVA, M. — MULLONEN, M. Slovar' vepsskogo jazyka. Leningrad 1972.

# Lehnwörter und Entlehnungsschichten

## Forma Koivulehto

### 1 Fi. *siula*, ostma. *sikla*

*Siula* bedeutet in erster Linie 'Seitennetz, Flügel eines Zagnetzes', dann auch 'Seil am Ende eines Zagnetzes; Seitenzaun, der ins Rentiergehege führt' u. ähnl. Ausserhalb des Suomi-Finnischen ist das Wort nur noch im Karel.-Olon. (*sikla*, *siglu*) und Lüdischen (*sigl*) bezeugt. Für das Wort wurde von E. A. Tunkelo (1906) eine germanische Etymologie aufgestellt: < germ. \**sigla*-. Es handelt sich um das germ. Wort, das in allen germ. Sprachen 'Segel' bedeutet und dessen urgerm. und urn. Rekonstruktion \**segla*- lautet (-i- sei etwa gotisch oder irgendwie durch die urn. Ableitung \**sigliān* > an. *sigla* 'Mast' beeinflusst). Diese Etymologie vermag vor allem semantisch nicht zu überzeugen. *Siula* < \**sikla* ist denn auch offenbar baltischer Herkunft, dort findet sich ein Wort, das sowohl lautlich als auch semantisch als Original passt: lit. *tiñklas* 'Netz, Fischernetz', Nesselmann (1850) erklärt es als 'Fischernetz, besonders das grosse vielklaftrige Zuggarn, die Fischwate' (S. 105—106), lett. *tīkls* 'Setznetz'; altrpr. (fem.) *sasin-tinklo* 'Hasengarn'. Als urbalt. Stamm haben wir also (mask.) \**tinkla*-, (fem. \**tinklā*-). Daraus lässt sich *sikla* lautgesetzlich herleiten: urbalt. \**tinkla* (~ \**tinklā*) > frühurf. \**ti(η)kla* > spätauf. \**sikla*. Zum Wandel *ti* > *si* vgl. das ebenfalls baltische Lehnwort fi. *silla* < \**tilla*, zum Nasalschwund etwa fi. *katta* 'decken' < \**kantta*- oder fi. *lahti* < \**la(η)kte* 'Bucht' < balt. \**lankt*- \*'Biegung, Bucht' (L. Posti 1977 S. 267—268). — Das baltische Wort ist eine schwundstufige -*tlo*- (> balt. -*kla*-) Ableitung zu idg. \**ten*- 'spannen', hierzu auch etwa schwed. *ten* < \**penula*- 'Simm, Seil am (Zug)netz' = u.a. 'siula' und russ. *teněto* 'Jagdnetz', slov. *tenět* 'hintere, grossmaschige Wand am Zagnetz' = 'siula'.

### 2 Fi. *paula*, ostma. *pakla*

*Paula* < \**pakla* (überall im Osfi.) ist das einzige alte Wort mit -*kl*-, das noch nicht als Lehnwort erkannt wurde. Es bedeutet 'Schnürriemen, Riemen zum Festbinden, Festhalten; Netzsimm; (Vogel)schlinge', im Olon., Estn. auch u.a. 'Gürtel'. Weil das Wort offenbar entlehnt ist, wird hier eine germ. Etymologie vorgeschlagen. Germ. \**fatila*- hat ahd. *fezzil* 'Fessel, Schulterband', mhd. *vezzel* 'Leibgürtel, Band zum Festhalten des Jagdfalken', ags. *fetel* 'Gürtel (girdle, belt)', mnd. *vetel* 'Band, Schnürriemen, Nestel', an. *fetill* 'Fessel, Schulterband' ergeben. Neben diesem \**fat+ila*- mit dem bindevokalischen Suffix -*ila*- kann eine frühe Variante ohne Bindevokal, \**fatla*- (= \**fat+la*- = idg. \**pod+lo*-), angenommen werden: Formen mit und ohne Bindevokal sind auch sonst als Dubletten bezeugt, vgl.: got. *sittls* 'Sessel' < germ. \**setla*- neben an. *sjotull* < germ. \**setula*, got. *stikls* 'Becher' neben an. \**stikill* 'Spitze eines Trinkhorns'. Aus (früher)-germ. \**falla*- lässt sich osfi. \**pakla* unmittelbar herleiten: das unmögliche fi. \*/-tl-/ wurde durch /-kl-/ ersetzt wie in *neula* < \**nēkla* < germ. \**nēplā* usw.

### 3 Fi. *havas*

Fi. *havas*, Gen. *hapa(h)an* (nur fi.) bezeichnet das Netzgewebe, das zu Reusen, Hamen (= Fangnetzen), Zug- und Setznetzen verwendet wird. Nach einigen Angaben wird unter *havas* insbesondere das gröbere Netzgewebe an Reusen und Hamen verstanden, während das feinere bei Netzen anders (etwa *liina*) heisst. *Havas* ist ein *as*-Stamm ohne erkennbares Grundwort. Die meisten solcher Wörter sind bereits als Lehnwörter nachgewiesen worden. Auch *havas* ist offenbar entlehnt:

sein Original ist urn. \**hāðaz* (= urgerm. \**hēðaz*), das weiterlebt in an. *háf-r* 'Hamen; Reuse', nnorw. dial. *haav* 'Hamen; Reuse', aschwed. *häv-*, nschwed. *häv* 'Hamen'.

Zum Quantitätsverhältnis fi. /a/ ~ germ. /ā/ vgl. fi. *pino* 'Holzstoss', *rikas* 'reich', *runo* 'Gedicht', fi. *malja* 'Schale, Becher' ~ germ. \**fīno*, \**rikja-z*, \**rūno*, \**māli(j)a-*, und das folgende *laho* 'morsch' < germ. \**lāgō* (s. Punkt 4): gerade bei geschlossenen und offenen Vokalen kommt dieses Verhältnis vor. Im Hinblick auf die Semantik sei bemerkt, dass das germ. Wort mit der idg. Wurzel \**kāp-/kēp-* 'fangen' verbunden wird: die Bed. ist somit urspr. 'Fangmittel ~ Fangnetz'. Das stimmt gut zum finnischen Wort: *havas* ist der fangende Teil des Fischereigerätes.

4 Fi. *laho*

Fi. *laho* 'morsch, faul' (auch karel.-olon., lüd., weps.) wird auch substantivisch für 'morsches Holz, morscher Baum' gebraucht. Im Lüd. und Weps. ist es besonders als 'auf der Erde liegender morscher Baum' bezeugt (im Weps. nur substantivisch). Dieselbe Bed. weist auch schwed. *låg(a)* auf, das auf urn. \**lāgō(n)* zurückgeht. Daraus ist osfi. *laho* früh entlehnt, das osfi. /-h-/ entspricht hier dem germ. spirantischen -g- wie auch bei *maha* 'Magen', *saha* 'Säge', *laih(v)o* 'Feldertrag', *saih(v)o* 'Fuchsgrube u. dgl.'. Auch fi. *paha* 'böse; beschwerlich, schwierig, schlimm' zeigt /-h-/ für germ. -g-; es ist — wie O. Mäkeläinen gesehen hat — entlehnt aus urn. \**bāgā-* > an. *bāg-r* 'schwierig, beschwerlich, lästig, hinderlich, schlimm', nnorw. *baag* 'id.', nisl. *bāgur* 'schwer, beschwerlich; bedauerlich, schlimm; traurig; drückend, schlecht' usw.; vgl. norw. *baagt veder* 'schlechtes Wetter' = fi. '*paha ilma*' usw. Die Bed. 'sittlich böse' bei *paha* ist also aus älterem 'beschwerlich, hinderlich' entstanden, genau wie bei schwed. *ond* 'böse' < aschwed. *onder* 'beschwerlich, schwer, schlimm, schlecht'. Lautlich sind *laho* < \**lāgō* und *paha* < \**bāgā-* genaue Parallelfälle.

5 Fi. *hauras*, ostma. *hapras*

*Hauras* 'spröde, morsch' ist mit *laho* semantisch nahe verwandt: *märännyt köyden pätkä on hapras* 'ein angefaultes Seil ist h.'. Das Adjektiv kommt in dieser Bed.

im gesamten Osfi. (ausser im Weps.) vor. Dieselbe Vorstellung 'faul, morsch' wird im Fi. auch durch *hapan* (norm.) 'sauer' und *märkä* (norm.) 'feucht' ausgedrückt; *happanee, märkäne* 'wird faul, morsch'; *verkko happanee vedessä* 'das Netz verfault im Wasser' und wird dadurch *hapras*.

Wie *laho* stammt auch *hauras* aus dem Germ.; letzteres ist aber eine viel ältere Entlehnung als ersteres. Auch im Germ. stehen 'sauer', 'feucht' und 'faul, morsch' nebeneinander, nämlich bei germ. \**saura-/sūra-*. *Hauras, hapras* < frühurfi. \**šapras* erkläre ich aus (frühur)germ. \**saura-s*, das im An. als *saur-r* 'Schlamm, Schmutz; Exkremente u.dgl.', aschwed. *sör* 'fauler, stinkender Schlamm u.dgl.' weiterlebt, hierzu auch noch nnorw. dial. *seyra* 'stinkend gären; verfaulen', an. *saurugr* 'schmutzig; verrostet' usw. Die Ablautvariante \**sūra-* ist durch schwed. *sur* 'sauer; feucht; faul, verfault', norw. *sur* 'id.' vertreten.

Frühurfi. *šapras* aus (frühur)germ. \**sauras* (bzw. \**sauras*, beide Schreibweisen sind phonematisch ebenso richtig) ist ein neues Beispiel für das lautliche Verhältnis frühurfi. /š-/ ~ germ. /s-/ . Dieses Verhältnis erklärt sich aus der Verschiedenheit der Sibilantensysteme beider Sprachen. Im Ugerm. gab es nur ein einziges Sibilantenphonem /s/, im Frühurfi. gab es aber sowohl das »spitze« /s/ als auch das mehr hintere /š/. So lässt sich auch erschliessen, dass das germ. /s/ phonetische Realisationen hatte, die zwischen den Realisationen der frühurfi. /s/ und /š/ lagen. So klang es für den Urfinnen anders als sein spitzes /s/ und wurde nicht dadurch, sondern durch /š/ substituiert; zwar nicht immer, aber doch in gewissen Positionen, wie hier im Anlaut vor Vokal. Andere Belege für diese Substitution sind u.a.:

Fi. *hakea* 'suchen; holen' < frühurfi. *šake-* < frühurgerm. \**sāk(e)ja-* > urgerm. *sōkja* > got. *sōkjan*, ahd. *suohhen*, an. *sokja* usw. 'suchen'.

Fi. *hauta* 'Grube, Teergrube; Kochgrube, Vertiefung, Fanggrube; Grab' < frühurfi. *šauta* (bzw. *šavða*) < frühurgerm. \**saupa* >> ags. *sēap* 'Grube, Brunnen, Wasserloch', wulf-*sēap* 'Fanggrube für Wolf' usw. Eine Nebenform \**sauþja-* lebt in gotl. *sāide* 'Teergrube' weiter.

Die Substitution des germ. /s/ durch frühurfi. /š/ war ausserdem auch dadurch bedingt, dass das frühurfi. /s/ gleichzeitig zur Substitution von germ. /st-/ vor Vokal diente (s. unten Punkt 6). Beide Substitutionen bedingten sich also gegenseitig.



Frühurfi. /-pr-/ statt \*/-vr-/ (ein /-aur/- wäre ja noch nicht vorhanden gewesen, also nicht von \*/-avr-/ verschieden), also *šapras* pro \**šavras*, erklärt sich einfach daraus, dass /-vr-/ im Frühurfi. noch fremd war: es lassen sich keine Belege dafür erbringen, alle alten Wörter mit heutigem /-aur-/ usw. gehen auf älteres /-apr-, -atr-, -akr-/ zurück. /-pr-/ musste als die phonetisch am nächsten liegende Verbindung das fehlende und noch nicht mögliche \*/-vr-/ ersetzen.

#### 6 Fi. *saura*, ostma. *sa(a)pra*

Fi. *saura* ist 'ein grosser, länglicher, mit zwei oder mehr Pfählen versehener Schober zum Trocknen von Heu, Futterlaub', auch 'einzeln Pfahl im Schober' (auch im Karel.-Olon., Lüd., Weps.). Die meisten alten Wurzeltermini der Heu- und Laubernte im Finnischen sind entlehnt, so auch dieses Wort. Es stammt aus (frühur)germ. \**staura-* (~ \**stawra-*), das weiterlebt in an. *staur-r* 'Stützpfehl, bes. Zaunpfahl', nnorw. *staur* 'id.', bes. 'Pfehl, Stange, worauf Heu oder Getreide zum Trocknen geschichtet wird', schwed. *stör* 'id.'. Eine viel spätere Entlehnung aus derselben Quelle stellt lp. *stau'ra* 'Pfehl; Heuschober, Heuschobergestell' dar (SKES). Germ. \**staura-* ist = gr. *stauro-s* 'Pfehl', also ein Wort idg. Alters.

Germ. /st-/ vor Vokal ist hier durch frühurfi. /s-/ substituiert worden. Im Gegensatz zur anlautenden Position vor Vokal besass das germ. /s/ vor dem dentalen /t/ wohl einen »spitzen«, dentalen Klang. In der Verbindung /st-/ war dieser Klang offenbar für den Urfinnen so vorherrschend, dass er bei Entlehnung nicht verlorengehen konnte. Deshalb wurde die Verbindung durch frühurfi. »spitzes« /s/ und nicht durch /t-/ substituiert (dieselbe Substitution zeigt sich auch in dem baltischen Lehnwort fi. *seiväs* 'Stange' (~ lit. *stiebas*). Falls diese Substitution nicht vorgenommen worden wäre, wäre das frühurfi. /s-/ »unbenutzt« geblieben, weil für germ. /s-/ vor Vokal frühurfi. /š-/ stand. (s. oben Punkt 5). Andere Belege für germ. /st-/ > frühurfi. /s-/ sind etwa:

Fi. *sara* 'Carex/Riedgras' < frühurgerm. \**starrā* > germ. \**starrō* > an. *storr* 'Carex', schwed. *starr* 'id.'. Germ. /-rr-/ wurde hier durch frühurfi. /-r-/ substituiert, weil \*/-rr-/ nicht vorhanden war.

Fi. *suuri* 'gross' < frühurfi. \**sūre* < frühurgerm. \**stūra-* >> ahd. *stūr* 'stark,

gross', nd. (Bremisch) *stuur* 'gross, schwer, stark, mächtig' usw. Das germ. Wort stimmt überein mit aind. *shūrā-* 'grob, dick, gross'. Dem *a*-Stamm des Originals entspricht hier ein fi. *e*-Stamm, wie bei einigen anderen alten Entlehnungen (in einem fi. *a*-Stamm wäre langes /ū/ ursprünglich nicht möglich gewesen). — Ein anderes Wort ist germ. \**stōra-* > schwed. *stor* 'gross'.

Frühurfi. /-pr-/ erklärt sich hier wie in *hauras* (s. oben Punkt 5).

#### 7 Fi. *teuras*

Auch *teuras* 'Schlachtvieh' ist ein altes /-pr/-Wort: ihm entspricht wot. *tōbras* 'Hirsch, Elch', estn. *tōbras* 'Vieh'. Die alte, von Thomsen vorgelegte Etymologie, Herleitung aus germ. \**tebrāz* > ahd. *zebar* 'Opfertier', ist wegen des *e*-Lautes zweifelhaft, denn die urgerm. Form heisst \**tibrāz*, und der Wandel *i* > *e* zeigt sich sonst nicht in Entlehnungen. Es ist deshalb wahrscheinlicher, dass \**tepras* aus germ. \**peura-z* (~ \**pewora-s*) stammt, das vertreten ist durch an. *þjór-r* aschwed. *þiūr*, nschwed. *tjur* 'Stier'; /-pr-/ erklärt sich wie in *hauras* und *saura* (s. oben Punkt 5 und 6).

#### 8 Fi. *vauras*

Auch *vauras* 'wohlhabend; stark' gehört zu den /-pr/-Wörtern: ihm entspricht estn. dial. *vabras* (daneben schriftspr. *vapper*) 'tapfer, brav, wacker, munter, rüstig, frisch, gewandt, hurtig'. Ausser *vauras* gibt es wohl nur doch drei alte /-pr/-Wörter mit -as/-äs-Ausgang: *hauras*, *teuras*, *äyräs*. Da für diese drei schon germ. Originale gefunden worden sind, liegt es nahe, auch für *vauras* germ. Herkunft anzunehmen.

Dän. *væver* 'hurtig, rasch, lebhaft, behende; (von geistiger Veranlagung auch) wirksam, unternehmungslustig, eifrig' ist dem estn. Adjektiv semantisch recht ähnlich. Das dän. Adjektiv gehört zu einer germ. Sippe, in der folgendes Verb erscheint: adän. *vavre* 'unruhig hin- und hergehen', an. *vafra* 'schwanken, sich hin- und herbewegen', mhd. *waberen* 'in Bewegung sein', nhd. *wabern*; hierzu auch an. *vafur-logi* 'Waberlohe' = nisl. *vafur-logi* 'Irrlicht'. Wegen der weiten Verbreitung ist das Verb als gemeingerm. Verb mit suffixalem -r- anzusehen. Da solche alten Verben ursprünglich aus Adjektiven auf -ra- entstanden sind, kann auch hier ein

germ. Adjektiv \**wabra-z* zugrundeliegen, eine *ra*-Bildung zu germ. \**wēb-* 'sich hin- und herbewegen'. (Dieselbe Bildungsweise wie bei germ. \**wakra-z* > dt. *wacker* zu germ. \**wek-* = idg. \**ueg-* 'lebenskräftig sein'.) Dieses Adjektiv dürfte das Original von fi. *vauras* < \**vapras* sein. Für die Erklärung spricht weiter auch der Umstand, dass dadurch auch ält. fi. *vaura* 'grosses Sieb' und fi. *vaurio* 'Unglück(sfall), Schaden u.dgl.' erklärt werden könnte. Zur Semantik vgl. estn. *sõõluma* 'sieben, sichten; hin und her laufen, fliegen, in Bewegung sein', nhd. dial. *räder, rädell* 'Sieb' zu an. *hradr* 'schnell'; fi. *virma* (dial.) '(erbliches oder wiederkehrendes) Gebrechen, psychische Störung', aber auch als Adj. 'rasch, lebhaft, schnell', (Ganander) auch 'Irrlicht'. Vgl. auch nnorw. Subst. *vavr* 'Zufall; Schwanken, irrender Gang; irres Gemurmel'. Bemerkenswert ist auch die parallele Polarisierung der Bedeutungen '(positiv) Lebendigkeit, Rührigkeit — (negativ) Schwanken, Irren', denn auch im Osf. begegnet der letztere Inhalt: vgl. estn. *vaperdama* 'tapfer, wacker, kräftig, hurtig sein' ~ (damit homonymes) *vaperdama* 'wackeln'. Es scheint sich um eine ausgedehnte Superstratgruppe zu handeln, denn hierzu müssen offenbar auch fi. *vaappua* 'schwanken', fi. dial. *vaappara* 'unternehmungslustig', *vavista*, *vapistä* 'zittern' usw. gehören: vgl. hierzu wieder an. *váfa* 'schweben, baumeln, schwanken', *vafla* 'wackeln' usw.

## 9 Ergebnisse

Die behandelten germ. Etymologien vertreten verschiedene Entlehnungsschichten. *Havas, laho* und *paha* (O. Mäkeläin) sind erst nach dem germ. Wandel *ē* > *ā* und dem osfi. Wandel *š* > *h* entlehnt worden. Zu einer anderen, viel früheren Schicht gehören dagegen *hauras* < \**šapras, saura* < \**sapra* (und wohl auch *teuras* < \**tepras*). Sie wurden zu einer Zeit entlehnt, als noch das frühurfi. Konsonantensystem mit Opposition /š/ ≠ /s-/ bestand; durch /š-/ wurde das germ. /s-/ durch /s-/ das germ. /st-/ (vor Vokal) substituiert. (Im Späturfi. wurde dagegen germ. /s-/ durch späturfi. /s-/ germ. /st-/ durch späturfi. /t-/ substituiert.)

Diese frühen Substitutionen — für die noch mehr Belege gegeben werden könnten als in diesem Rahmen möglich war — sind ein neues Zeugnis für eine frühe Phase der germ.-fi. Lehnbeziehungen, die bereits auf die Zeit vor Chr. Geburt da-

tiert werden muss. Das Kriterium ist hier also der Geschichte des Finnischen selbst entnommen. Andere solche Kriterien habe ich schon früher vorgelegt: u.a. osfi.-lp. Lautverhältnisse (s. Koivulehto 1976 S. 277—281) und die Substitution der germ. Sequenz *ð, þ, t + j* durch frühurfi. (lange) Affrikata *-tts-* (Vortrag vor der Kotikielen Seura am 13. 10. 1977: *ratsas, otsa, vitsa*). — Auch Hans Fromm, der früher den Anfang der Lehnbeziehungen möglichst spät anzusetzen bestrebt war (um Chr. Geburt oder etwas davor) hat bereits eine Überprüfung der Datierung zugunsten eines früheren Zeitpunkts für angelegen gehalten (Fromm 1977 S. 142, S. 149).

Die Kriterien aus der germ. Sprachgeschichte harmonieren mit dieser Verschiebung der Datierung. Als Quelle der früheren Lehnwörter kann immer noch das Urgermanische gelten; wir sind keineswegs gezwungen, über diese Stufe hinauszugehen. Es gibt aber einiges, was auf eine frühere germ. Stufe hinweist als diejenige, die den germ. Einzelsprachen unmittelbar zugrundeliegt, diese Phase kann man als frühgerm. bezeichnen. Als solche Kriterien habe ich bereits 1972 genannt: 1. erhaltene idg. *ā*-Farbe für urgerm. /ō/ in erster Silbe, 2. die Substitution der germ. /p t k/ durch einfache fi. Klusile /p t k/. Hans Fromm hat beide Kriterien kritisiert, bezieht sich aber dabei auf mein früheres Material von 1972 (Fromm 1977 S. 139—142, S. 138, Fussnote). Für die Herleitung von fi. *äprä*s 'Ufer' aus frühgerm. \**āfras* (> urgerm. \**ōfraz* >> dt. *Ufer*) kann jetzt auch ein phonotaktisches Argument angeführt werden: für alle /-pr-/Wörter mit *-as/-äs*-Ausgang kann ein germ. Original gefunden werden. Ein neuer Fall mit *ā*-Farbe ist fi. *hake-* 'suchen' (s. oben Punkt 5). Die Substitution von germ. /p t k/ durch fi. /p t k/ ist zwar kein entscheidendes Kriterium, sie ist aber umso natürlicher, je älter eine Entlehnung ist. — Mit Fromm bin ich bereit, fi. *ryttö* 'Windbruch u.dgl.' und *raate* 'Bitterklee' aus den Lehnwörtern zu streichen.

Aus dem vorliegenden Material ziehe ich immer noch den Schluss, dass die ältesten germ.-fi. Kontakte spätestens in der Bronzezeit einsetzten. Diese Datierung stimmt auch mit den Ergebnissen der archäologischen Forschung überein. Pekka Sammallahti hat meiner Datierung beigestimmt (Sammallahti 1977 S. 121—).

Da es auch unter den ältesten germ. Lehnwörtern solche gibt, die nur nörd-

lich des Finnischen Meerbusens verbreitet sind, haben sich offenbar auch die ältesten Kontakte z.T. auf der finnischen Halbinsel abgespielt; demnach muss es schon in der frühurfinnischen Bronzezeit »Finnen« in Finnland gegeben haben, das frühurfi. Gebiet, das später späturfinnisch wurde, umfasste also beide Seiten des Finnischen Meerbusens; die Lautentwicklungen, die zum Späturfinnischen führten, haben sich demnach schon in diesem Gebiet vollzogen. Herkömmlich ist dagegen als das Basisgebiet des Späturfi. oft ein geographisch begrenzteres Gebiet angenom-

men worden. Ich sehe hier aber keinen wesentlichen Widerspruch. Bei der Entwicklung vom Frühurfi. zum Späturfi. handelte es sich — nach der wohlbegründeten Erklärung von Lauri Posti — vor allem um germ. Superstrateinflüsse, folglich konnten sich die Neuerungen mit einer ganz anderen Geschwindigkeit verbreiten als spontane Veränderungen, die von einem begrenzten Herd ausstrahlen. Die späteren Umsiedlungen um die Zeitenwende haben noch weiter ausgleichend gewirkt: die späturfi. Sprachform setzte sich im gesamten urfi. Gebiet durch.

*Osoite:*  
*Anschrift:*

*Helsingin yliopisto*  
*Saksalainen laitos*  
*Vuorik. 6 A, 4. kerros*  
*SF-00100 Helsinki 10*